

HOŞAP KALESİ BEZEMELERİ

Songül TAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI
ANA SANAT DALI

2011

Her hakkı saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANA SANAT DALI**

Songül TAŞ

HOŞAP KALESİ BEZEMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ**

ERZURUM – 2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

23.11.2011

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “ **HOŞAP KALESİ BEZEMELERİ** ” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- . Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- . Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- . Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

23.11.2011

Songül TAŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ danışmanlığında Songül TAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 28 / 10 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı'nda jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ

İmza

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Oktay HATİPOĞLU

İmza

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Numan ÖZEN

İmza

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. ... /.../ 2011

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
FOTOĞRAF LİSTESİ	VII
ÇİZİM LİSTESİ.....	XI
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ	1
1.1.Konunun Önemi ve Amacı	1
1.2.Konunun Sınırı.....	1
1.3.Materyal ve Yöntem.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HOŞAP'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

1.1. COĞRAFİ KONUMU	3
1.2. HOŞAP'IN TARİHÇESİ.....	3

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK –İSLAM MİMARİ SÜSLEMESİNDE MALZEME VE TEKNİK GELİŞİM

2.1. TAŞ İŞÇİLİĞİ.....	7
2.1.1. Kaba Yonu Taş	7
2.1.2. İnce Yonu Taş	7
2.1.3.Kesme Taş	8
2.2. ALÇI İŞÇİLİĞİ.....	10
2.2.1. Yüzey Kaplama.....	10
2.2.1.1. Kalıp Tekniği.....	10
2.2.1.2. Yontma Yada Oyma Tekniği	11
2.2.2. Şebeke	11
2.2.3. Serbest Heykel	11
2.3.MADEN İŞÇİLİĞİ	12
2.3.1. Madeni Eserlerin Yapım Teknikleri.....	14
2.3.1.1. Dövme Tekniği.....	15

2.3.1.2. Döküm Tekniği	15
2.3.1.3. Tornado	15
2.3.1.4. Perçin Ve Lehim	15
2.3.2. Madeni Eserlerin Bezeme Tekniği.....	15
2.3.2.1. Kazıma	15
2.3.2.2. Çalma	16
2.3.2.3. Kabartma.....	16
2.3.2.4. Telkâri.....	16
2.3.2.5. Savat (niello)	16
2.3.2.6. Delik İşi (Ajur)	16
2.3.2.7. Kakma	17
2.3.2.8. Değerli Taş Renkli Cam Ve Mine İle Bezeme	17
2.3.2.9. Kaplama ve Yıldız.....	17
2.4. KALEM İŞİ	17
2.4.1. Kalem İşinde Kullanılan Malzemeler.....	20
2.4.1.1. Boya	20
2.4.1.2. Altın	20
2.4.1.3. Fırça.....	20
2.4.1.4. Kömür Tozu	20
2.4.1.5. Kağıt	20
2.4.1.6. Kalem	21
2.4.2. Kalem İşinde Kullanılan Teknikler	21
2.4.2.1. Sıva Üstü Kalem İşi.....	21
2.4.2.2. Ahşap Üstü Kalem İşi	22
2.4.2.2.1. Edirnekâri	22
2.4.2.2.2.Lâke.....	22
2.4.2.3. Taş Üstü Kalem İşi.....	23
2.4.2.4. Mermer Üstü Kalem İşi.....	23
2.4.2.5. Deri Ve Bez Üstü Kalem İşi.....	23
2.4.2.6. Malakâri Tekniği	24
2.4.2.6.1. Sade Malakâri	24
2.4.2.6.2.Müzeyyen Malakâri.....	24
2.4.2.6.3. Hendese Malakâri	25

2.4.2.6.4. Rölyef Malakâri.....	25
---------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESENLERİN SINIFLANDIRILMASI

3.1.BİTKİSEL BEZEMELER	26
3.2.GEOMETRİK BEZEMELER.....	27
3.3.FİĞÜRLÜ BEZEMELER.....	28

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HOŞAP KALESİ

4.1.GENEL KONUM.....	30
4.2. YAPININ TARİHÇESİ	30
4.3.YAPININ TANIMI	32
4.3.HOŞAP KALESİ'NDE KULLANILAN MALZEME VE TEKNİKLER.....	35

BEŞİNCİ BÖLÜM

KATALOG

5.1. TAŞ İŞÇİLİĞİ.....	49
5.2. ALÇI BEZEME.....	64
5.3. MADEN İŞÇİLİĞİ	93
5.4. KALEM İŞİ BEZEME	108

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

6.1. TAŞ İŞÇİLİĞİ.....	131
6.2. ALÇI BEZEME.....	132
6.3.MADEN İŞÇİLİĞİ	132
6.4.KALEM İŞİ BEZEME	133
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA	138
ÖZGEÇMİŞ.....	141

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ
HOŞAP KALESİ BEZEMELERİ****Songül TAŞ****Danışman: Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ****2011, sayfa: 141 + XIII****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ****Yrd. Doç. Dr. Oktay HATİPOĞLU****Yrd. Doç. Dr. Numan ÖZEN**

Van-İran arasında ulaşımı sağlayan anayol üzerinde yer alan Hoşap Urartu’lardan beri önemini korumuştur,

Yavuz Sultan Selim’in 1514 te Çaldıran Zaferinden sonra kurmaya çalıştığı birliği 1548’ de Kanuni Sultan Süleyman II. İran seferi sırasında sağlamıştır. İrana karşı Osmanlı lehine büyük yararlılıklar gösteren Mahmudi Beyleri “Mahmudi Hükümeti” adıyla Van Beylerbeyi’ne bağlı olarak Hoşap ve çevresini yönetmişlerdir.

1548 den sonra Osmanlı devletine tabi olan Mahmudi Hükümetinden kalan Hoşap Kalesi 16.yy’ın ikinci yarısında ve 17.yy da yapılmış olup tarihi önem taşımaktadır.

Hoşap Kalesi bezemeleri tez konusu olarak seçilmiş olup tez kapsamında yaptığımız bu çalışmada Hoşap Kalesinde mimari doku üzerinde bulunan süslemeler ele alınmıştır. Konu kapsamında kaledeki yapılarda bulunan taş işçiliği, alçı üzerine yapılan süslemeler, kalem işi süslemeler, ve madeni eserler üzerindeki süslemelerin yanı sıra kazı buluntuları da tez kapsamında incelenmeye çalışılmıştır. Bu süre içerisinde tez konusunu oluşturan malzemelerin detaylı bir şekilde fotoğraf çekimleri yapılarak her malzemeye envanter numarası verilmiştir. Bunların içerisinde önemli ve farklı gördüğümüz eserlerin fırçayla nüanslı bir şekilde çizimleri gerçekleştirilmiştir

Amacımız bu yapıdaki süslemeleri detaylı bir şekilde inceleyerek tanıtmak ve Osmanlı sanatı içindeki yerini tespit etmeye çalışmaktır. Ayrıca ileride yapılacak olan restorasyon çalışmalarının, bu tezde yapılan belgelendirmeler sayesinde sağlıklı ve uygun bir şekilde yapılması da mümkün olabilecektir

Çalışma kapsamında incelediğimiz bezeme parçaları katalog bölümünde belli bir disipline göre ve detaylı bir şekilde tanıtılmıştır

Anahtar Kelimeler: Hoşap Kalesi, Mahmudi Beyliği

ABSTRACT**Master Thesis****HOSAP FORTRESS DECORATIONS****Songül TAŞ****Consultant: Assist. Prof. Celalettin KARADAŞ****2011, Page: 141+ XIII****Jury: Assist. Prof. Celalettin KARADAŞ****Assist. Prof. Oktay HATİPOĞLU****Assist. Prof. Numan ÖZEN**

Situated at the main road between the city of Van and Persia, Hosap has maintained its importance since the period of Urartians.

Suleyman the magnificent managed to establish the unity during the second excursion of Persia in 1548, which Sultan Selim the stern had tried after the Caldiran victory in 1514. Contributing much to the victory of the Ottomans, Mahmudi lords ruled Hosap and the surrounding area as connected to the governor of Van in the name of Mahmudi government. Hosap fortress left from the Mahmudi government tied to the Ottoman state after 1548 was built during the second half of 16th century and in the early 17th century and has a historical significance.

Hosap fortress was chosen as thesis subject, and the study dealt with the embellishments on the architectural texture of the fortress. Within the scope of the study, findings of excavations were also investigated as well as the stonemasonry, embellishments on the stone, hand-carved embellishments and those on the metal works in the fortress. During the process of the study, detailed pictures of the materials which were the base for the thesis were taken, and each material was given an inventory number. Among these, the nuanced drawings of the works which we regarded as important and different were made with brush.

The aim was to present the embellishments on the structure in detail and to establish their place within the Ottoman art. The study will also help the further restoration works to be done healthfully and appropriately thanks to the documentation the thesis has provided.

Key words: Hoşap, Mahmudi

KISALTMALAR

Ank	: Ankara
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
m.	: Metre
H.K.K.	: Hoşap Kalesi Kazısı
TDVİ	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl
Bkz.	: Bakınız
İst.	: İstanbul
İFD.	: İlahiyat Fakültesi Dergisi

FOTOĞRAF LİSTESİ

Foto1. Kaleden Genel Görünüş	37
Foto2. Kalenin Doğudan Görünüş	37
Foto3. Kalenin Güneydoğudan Görünüşü	38
Foto4. Seyir Köşkü Güneyden Görünüşü	38
Foto5. Kalenin Güneydoğudan Genel Görüşü	39
Foto6. Kalenin Güneyden Görünüşü	39
Foto7. Kaleden Genel Görünüşü	40
Foto8. Kalenin Doğudan Görünüşü	40
Foto9. Kalenin Kuzeydoğudan Görünüşü	41
Foto 10. Kalenin Güneybatıdan Görünüşü	41
Foto11. Kalenin Kuzeybatıdan Görünüşü	42
Foto12. Kalenin Kuzeybatıdan Görünüşü	42
Foto13. Kalenin Giriş Burcu	43
Foto14. Hoşap Kalesi Giriş Burcu	44
Foto15. Giriş Burcunda Yer Alan Aslan Kabartmaları ve Kitabe	45
Foto 16. Giriş Burcunda Yer Alan Aslan Kabartmaları	46
Foto17. Giriş Burcunda Yer Alan Kitabe	46
Foto18. Giriş Burcunda Yer Alan Kör Pencere ve Demir Kapı	47
Foto19. Giriş Kapısı Üstünde Yer Alan Kör Pencere	48
Foto20. Giriş Kapısı Üstünde Yer Alan Kör Pencere	48
Foto21. Hoşap Kalesi Giriş Burcu	49
Foto 22. Taçkapı Kemer Yayı	50
Foto 23. 1/8 Tasarlanan Kabara	51
Foto 24. Damla Formu içindeki Altı Kollu Yıldız Motifinden Ayrıntı	53
Foto 25. Damla Formu İçinde kabara	53
Foto 26. Taçkapı da Yer Alan Damla Formu içindeki Kabara ve Geçmeler	54
Foto 27. Taçkapı’ da Bulunan Kitabe	55
Foto 28. Kitabede Yer Alan Zencerek Motifi	57
Foto 29. Kitabenin İlk Satırından Ayrıntı	57
Foto 30. Kitabenin İkinci Satırından ayrıntı	57
Foto 31. Kitabenin İkinci Satırı	57

Foto 32. Kitabenin Üçüncü Satırı	57
Foto 33. Taçkapıda Yeralan Aslan Figürü.....	58
Foto 34. Giriş Kapısı Üstündeki Kabara.....	59
Foto 35. Giriş Kapısı Üzerinde Buluna Kemer	60
Foto 36. Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kör Pencere	61
Foto 37. Buluntu	63
Foto 38. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı.....	64
Foto 39. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey ve Batı Duvarı	65
Foto 40. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvar	65
Foto 41. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarında bulunan Alçı Bezeme	66
Foto 42. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemededen Ayrıntı.....	66
Foto 43. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemededen Ayrıntı.....	67
Foto 44. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemededen Ayrıntı.....	67
Foto 45. Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemededen Ayrıntı.....	68
Foto 46. Harem Kuzeybatı Odası, Batı Duvarı.....	69
Foto 47. Harem Kuzeybatı Odası, Batı Duvarında Bulunan Alçı Parçası.....	69
Foto 48. Alçı Buluntu	71
Foto 49. Alçı Buluntu	72
Foto 50. Ayrıntılar	73
Foto 51. Ayrıntılar	73
Foto 52. Alçı Buluntu	74
Foto 53. Alçı Buluntu	75
Foto 54. Alçı Buluntu	76
Foto 55. Alçı Buluntu	78
Foto 56. Alçı Buluntu	79
Foto 57. Alçı Buluntu	80
Foto 58. Alçı Buluntu	81
Foto 59. Alçı Buluntu	82
Foto 60. Alçı Buluntu	83
Foto 61. Alçı Buluntu	84
Foto 62. Alçı Buluntu	85
Foto 63. Alçı Buluntu	86

Foto 64. Alçı Buluntu	87
Foto 65. Alçı Buluntu	88
Foto 66. Alçı Buluntu	89
Foto 67. Alçı Buluntu	90
Foto 68. Alçı Buluntu	91
Foto 69. Alçı Buluntu	92
Foto 70. Hoşap Kalesi Giriş Burcunda bulunan Çift Kanatlı Kapı	93
Foto 71. Kalenin Giriş Kapısı	94
Foto 72. Kalenin Giriş Kapısı	95
Foto 73. Kalenin Giriş Kapısından Ayrıntı	96
Foto 74. Giriş Kapısından Ayrıntı	97
Foto 75. Giriş Kapısından Ayrıntı	98
Foto 76. Giriş Kapısının Arkadan Görünüşü	99
Foto 77. Giriş Kapısından Ayrıntı	101
Foto 78. Giriş Kapısı Kapı Bingisi	102
Foto 79. Giriş Kapısında Bulunan Kapı Bingisinden Ayrıntı	103
Foto 80. Yuvarlak Başlı Çivilerden Ayrıntılar	107
Foto 81. Harem Kuzeydoğu Odasının, Kuzey Duvarında Bulunan Mukarnas Kavsaralı Pencere.	108
Foto 82. Harem Kuzeydoğu Odasının, Kuzey Duvarında Bulunan Mukarnas Kavsaralı Pencere.	109
Foto 83. Harem, Kuzeydoğu Odası, Kuzey Duvarında Yer Alan Mukarnas Kavsaralı Pencerde Bulunan Kalem İşi Bezeme	111
Foto 84. Harem, Kuzeydoğu Odası, Kuzey Duvarında Yer Alan Mukarnas Kavsaralı Pencerde Bulunan Kalem İşi Bezeme	111
Foto85. Harem, Güneydoğu Odası Gelen Görünüş	112
Foto 86. Harem, Güneydoğu Odası Giriş Kapısı	112
Foto 87. Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarının Güneydoğu Köşesinde Bulunan Mukarnas Kavsaralı Pencere	113
Foto 88. Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarının Güneydoğu Köşesinde Yer Alan Mukarnas Kavsaralı Pencerde Bulunan Kalem İşi Bezeme	114
Foto 89. MukarnasKavsaralı Pencerde Bulunan Kalem İşi	115

Foto 90. Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan, Kuzeydoğu Köşesindeki Mukarnas Kavsaralı Niş	116
Foto 91. Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan, Kuzeydoğu Köşesindeki Mukarnas Kavsaralı Niş.	117
Foto 92. Harem, güneydoğu odasının doğu duvarında yer alan, kuzeydoğu köşesindeki mukarnas kavsaralı niş.	119
Foto 93. Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan Niş	120
Foto 94. Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Bulunan Kalem İşi Bezeme	121
Foto 95. Harem, Kuzeybatı Odası Doğu Duvarı	122
Foto 96. Harem, Kuzeybatı Odası'nın, Doğu Duvarındaki Nişte Bulunan Kalem işi..	123
Foto 97. Harem, Kuzeybatı Odası, Batı duvarı	124
Foto 98. Harem, Kuzeybatı Odası, Batı duvarında Yer Alan, Güneybatı Köşesindeki Niş.....	125
Foto 99. Harem Güneybatı Odası	126
Foto 100. Harem Güneybatı Odası Doğu Duvarı	126
Foto 101. Harem, Güneybatı Odası Doğu Duvarın ki Niş	127
Foto. 102. Hoşap Kalesi Selamlık	128
Foto 103. Selamlık Salon Mazgal Penceresindeki Kalem İşi Bezeme.....	129
Foto 104. Selamlık Bölümünde Tahrip Olan Kalem İşleri.....	130
Foto 105. Selamlık Bölümünde Tahrip Olan Kalem İşleri.....	130

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1. Taçkapı Kemer Yayı.....	50
Çizim 2. 1/8 Tasarlanan Kabara	51
Çizim 3,4. Damla Formunda Tasarlanan Zencerek ve Ters “V” Kaval Silme.....	52
Çizim 5. Altı kollu Yıldız Motifi.....	53
Çizim 6. 1/4 Tasarlanmış Kabara	53
Çizim 7. Kitabeli Zencerek.....	55
Çizim 8. İkili Zencerek	57
Çizim 9. Rûmî Dalı.....	57
Çizim 10. Lale Motifi	57
Çizim 11. Sekizgen formu ¼Geçmeler Çevrelemekte	57
Çizim 12. 1/2 Simetrik Olarak Tasarlanan Rûmî Motifleri.....	57
Çizim 13. Uzun Nokta Zencerek	57
Çizim 14. Kabartma Olan Aslan Figürü.....	58
Çizim 15. Çark-ı felek olarak İşlenen Kabara	59
Çizim 16. Burma Tarzında İşlenen Sivri Kemer yayı	60
Çizim 17. 1/4Ters-Düz Simetrik Bezeme.....	61
Çizim 18. Çark-ı felek Bezeme	62
Çizim 19. 1/2 Simetrik Alçı Bezeme.....	68
Çizim 20. Stilize Grubu ve Rûmî Motifinden Oluşan Desen	70
Çizim 21. 1/2 Simetrik Rûmî Grubu Motifi	72
Çizim22. Ayrıntı	73
Çizim 23. Ayrıntı	73
Çizim 24. Ters- Düz Tepelik Motifi.....	74
Çizim 25. Tepelik Motifi	75
Çizim 26. Yaprak ve Gül Motifi.....	76
Çizim 27. Münhanili Desen.....	77
Çizim 28. Ters-Düz Sıralanan Tepelik Motifi.....	79
Çizim 29. Yarım Tepelik Motifi.....	80
Çizim 30. Ters-Düz Sıralanan Tepelik Motifi.....	81
Çizim 31. Dilimlenmiş Yarım Tepelik.....	82

Çizim 32. Geometrik Formda İşlenen Bezeme.....	83
Çizim 33. Sıralanmış Tepelik Motifleri.....	84
Çizim 34. 1/2 Simetrik Rûmî.....	85
Çizim 35. Zencerek Deseni.....	86
Çizim 36. Alçı Bezeme.....	87
Çizim 37. Tepelik Motifi.....	88
Çizim 38. Paftalar İçine Yerleştirilmiş tepelikler.....	89
Çizim 39. Geometrik Bezeme.....	90
Çizim 40. Dilimlere Ayrılmış Rozet.....	91
Çizim 41. Zencerek Deseni.....	92
Çizim 42. Giriş Kapısında Bulunan Stilize Grubu Motifler.....	100
Çizim 43. Giriş Kapısı Kapı Bingisi.....	102
Çizim 44. Giriş Kapısında İşlenen Baklava Dilimli Desen.....	103
Çizim 45. Yuvarlak Başlı Çivilerde Bulunan Bezeme Çeşitleri.....	105-106
Çizim 46. Harem, Kuzeydoğu Odası, Kuzey Duvarında Bulunan Pencereye Uygunan Kalem İş Bezeme.....	110
Çizim 47. Kalem İş Bezeme.....	115
Çizim 48. Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan, Kuzeydoğu Köşesindeki Mukarnas Kavsaralı Nişteki Kalem İş Bezemeler.....	118
Çizim 49. Kalem İş Bezeme.....	119
Çizim 50. Kalem İş Bezeme.....	120
Çizim 51. ½ Simetrik Olarak Bezenen Vazo Deseni.....	121
Çizim 52. Kalem İş Bezeme.....	123
Çizim 53. Kalem İş Bezeme.....	125
Çizim 54. Kalem İş Bezeme.....	127
Çizim 55. Stilize grubu Kalem İş Bezeme.....	129

ÖN SÖZ

Van'ın Gürpınar ilçesine bağlı Hoşap (Güzelsu) Vangölü' nün güneydoğusunda yüksek dağlarla çevrili bir plato üzerinde yer almaktadır.

Van-İran arasında ulaşımı sağlayan anayol üzerinde yer alan Hoşap Urartu'lardan beri önemini korumuştur,

Yavuz Sultan Selim'in 1514' te Çaldıran Zaferinden sonra kurmaya çalıştığı birliği 1548' de Kanuni Sultan Süleyman II. İran seferi sırasında sağlamıştır. İrana karşı Osmanlı lehine büyük yararlılıklar gösteren Mahmudi Beyleri 'Mahmudi Hükümeti ''adıyla Van Beylerbeyi'ne bağlı olarak Hoşap ve çevresini yönetmişlerdir.

1548 den sonra Osmanlı devletine tabi olan Mahmudi Hükümetinden kalan Hoşap Kalesi 16.yy'ın ikinci yarısında ve 17.yy da yapılmış olup tarihi önem taşımaktadır.

Tez konusu olarak çalışmaya hevesli olduğum Hoşap Kalesini üşenmeden yerinde gören ve çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen, fikirlerinden feyz aldığım, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Celalettin KARADAŞ'a teşekkür ederim. Ayrıca Hoşap Kalesi kazı başkanı hocam Yrd. Doç. Dr.Mehmet TOP'a ve çalışmalarım sırasında beni yönlendiren Yrd. Doç. Dr. Mehmet KULAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Alçıların temizlenip numaralandırılmasında yardımcı olan Cansu KÖROĞLU'na, 2010-2011 Hoşap Kalesi kazı ekibi çalışanlarına ve özellikle fotoğraf çekiminde her türlü fedakarlığı gösteren Erdal MEAN'a, bu süreçte sabır ve anlayışlarından dolayı da aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

1.1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

İnsanlar ilk çağlardan beri yaşadıkları mekanları ve kullandıkları eşyaları daha estetik hale getirmek için çeşitli malzemelerle süslemişlerdir. Zamanla gelişen bu süslemeler toplumdan topluma farklı özelliklere bürünmüştür. İslam sanatında da taşınabilir kültür varlıklarının yanı sıra, mimaride de süslemeler İslam kültürüne uygun bir şekilde yoğun olarak görülmektedir.

Osmanlı dönemine ait Hoşap Kalesi de bu yapılardan biridir. Yüksek lisans tezi olarak yaptığımız bu çalışmada (Hoşap Kalesi Bezemeleri) başlığını taşımaktadır. Osmanlı dönemine ait (1643) önemli kalelerden olan yapının süslemeleri hakkında bazı genel çalışmalar dışında herhangi bir bilimsel çalışmanın olmadığını tespit ettik, bu nedenle 1997’ den beri Yrd. Doç. Dr. Mehmet Top tarafından kazısı yapılan kalenin bezemelerini çalışmayı uygun bulduk. Bu çalışma kapsamında kazı buluntularını da tez kapsamında incelemeye çalıştık. Amacımız bu yapıdaki taş, alçı, kalem işi ve madeni süslemeleri detaylı bir şekilde inceleyerek tanıtmak ve Osmanlı sanatı içindeki yerini tespit etmeye çalışmaktır.

1.2. KONUNUN SINIRI

Tez kapsamında yaptığımız bu çalışmada Hoşap Kalesinde mimari doku üzerinde bulunan süslemeler ele alınmıştır. Konu kapsamında kaledeki yapılarda bulunan taş işçiliği, alçı üzerine yapılan süslemeler, kalem işi süslemeler ve madeni eserler üzerindeki süslemeler ele alınacaktır.

1.3. MATERYAL VE YÖNTEM

Tez kapsamında yapılan çalışmanın ilk aşamasını konunun tespitinden sonra kaynak ve dokümanların toplanması oluşturmuştur. Bu amaçla yöredeki çeşitli kütüphaneler Kültür Müdürlüğü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Kütüphanesi ve bazı ilgili kamu kurum ve kuruluşlarında, konu ile ilgili kaynaklar araştırılmıştır. Daha sonra yapı yerinde incelenmiş ve gerekli bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca konuyu ve malzemeyi daha iyi tanımak amacıyla iki yıl üst üste kalede yapılan kazılara katılarak konun pekiştirilmiştir. Bu süre içerisinde tez konusunu oluşturan malzemelerin detaylı bir şekilde fotoğraf çekimleri yapılarak her malzemeye envanter

numarası verilmiştir. Bunların içerisinde önemli ve farklı gördüğümüz eserlerin çizimleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında incelediğimiz bezeme parçaları katalog bölümünde belli bir disipline göre ve detaylı bir şekilde tanıtılmıştır.

Elde edilen veriler ışığında çalışmaya konu olan malzemeler gruplandırılarak özellikle kendi içerisinde değerlendirilmiş, daha sonra farklı yörelere ait benzer özellikleriyle karşılaştırılarak Osmanlı sanatı içerisindeki yeri ve yerel özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde varılan amaç kısaca açıklanmıştır. Çalışmada yararlanılan kaynaklar tezin sonuna eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HOŞAP'IN COĞRAFI KONUMU VE TARİHÇESİ

1.1. HOŞAP'IN COĞRAFI KONUMU

Hoşap (Güzelsu) Doğu Anadolu bölgesinde Van ili, Gürpınar ilçesine bağlı bir bucak merkezidir. Güneyde Hakkâri, doğuda Başkale, batıda Çatak ve Gevaş, kuzeyde Van(Merkez), Özalp ve Saray ilçesiyle çevrilidir. İran'la bağlantılı Van-Hakkari karayolu üzerinde bulunan Hoşap, Van'a 60 km, Gürpınar'a 39km uzaklıktadır¹.

1.2. HOŞAP'IN TARİHÇESİ

Hoşap bucağı Osmanlı Devleti ile İran'ı birbirine bağlayan ana yol üzerinde bulunması nedeni ile asırlarca önemini korumuş,²Hoşap Kalesi'yle önemli geçitlerden birini kontrol altında tutmuştur³.

Hoşap, tarihi gelişimini Van Gölü çevresindeki diğer merkezlerle birlikte yaşadığı anlaşılmakta, 20 km güneyinde bulunan Yedisalkım (Ret) köyündeki kızların mağarası resimleri, bu yörede ilk uygarlığın M.Ö.8000 yıllarına kadar indiğini göstermektedir. Neolitik dönemin adı belirsiz kavimlerinden sonra Hurri-Mittani Krallığı, Urartular, Med ve Perslerin hakimiyetine giren Hoşap, uzun süre yarı bağımsız bir idareyle Armenia satraplarından Vaspurakanların elinde kalmıştır.

1064 yılında Selçuklu şehzadesi Melik Şah tarafından fethedilen ve 1100'de Ahlatşahların egemenliğine giren Hoşap' ta daha sonra sırasıyla Eyyübiler, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve XIV. Yüzyılın ortalarından itibaren de Karakoyunlular hüküm sürmüştür⁴.

Hoşap nahiyesine 1397 tarihinden itibaren bugün izi bile kalmamış olan Mahmudi aşireti hakimdir. Mahmudi beyliği sülalesinin başında bulunan Şey Mahmud⁵Karakoyunlu Türkmenleri zamanında aşiretiyle ve kendisine bağlı adamlarla birlikte bir rivayete göre Şam'dan diğer bir rivayete göre de Cizre'den çıkarak

¹ Mehmet Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1998, s.3.

² Salih Türkoğlu, *Van Gölü Rüzgarı*, Van, 2000, s.59-61.

³ *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I Tarihsel Değerler*, İstanbul 2006, s.124-125.

⁴ Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van*, Ankara 2000, s.214.

⁵ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, I, s.137.

Azerbaycan taraflarına gitmiştir⁶.Karakoyunlu Hükümdarı ⁷Kara Yusuf yerleşmeleri için kendilerine Aşut Kalesini vermiştir ve liderleri Şeyh Mahmud'u subayları ve yaverleri arasına katmıştır. Şeyh Mahmud'un gösterdiği başarılarından dolayı Kara Yusuf ona Aşut Nahiyesinin beyliğini Hoşap (Xoşap) Nahiyesiyle birlikte kendisini bunların ikisinin başına Bey olarak tayin etmiş. Beyliğine Mahmudi Beyliği adını vermiştir⁸.

Mahmudiler Kara Yusuf' un 1406 yılında Azerbaycan'dan getirerek bu bölgeye yerleştirdiği Kürt aşireti olup sırasıyla Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı Devletine tabii olarak Hoşap ve çevresini yönetmişlerdir⁹. Babasının ölümünden sonra Mahmudi Beyliğinin başına geçen Emir Hüseyin'in Akkoyunlu' lar zamanında şanı yüceldi. Elbak nahiyesi Hakkari Hükümdarından alınarak Emir Hüseyin'in hükümetine ilhak edildi. Ayrıca Türkmenlerin kendisine yardım etmesiyle İzzeddin Şer'in (Şir) ordusunu yenilgiye uğratarak Şenbu vilayetini ele geçirdi. İzzeddin Şer'in yardımına gelen Bedlis hükümdarı "Çemé Mir"(Mir ırmağı) adıyla tanınan Hoşap(Xoşab) ırmağının kıyısında çıkan çatışmada Emir Hüseyin öldürüldü yerine oğlu Mir Hamid geçti¹⁰.

Şeyh İsmail Safevi, Akkoyunlu idaresini 1503' te ortadan kaldırarak Tebriz'de Safevi Devletini kurmuştur.

Şah İsmail devrinde Van'da bulunan beyler Tebriz'e giderek Şaha bağlılıklarını bildirmişlerdir¹¹.

Mir Hamid Beyliğini korumak için Safevi Şah İsmail'e tabii olmuştu. Van Gölü ve çevresinin tamamı 1503'te Akkoyunlu hükümetine son veren Safevi' lerin eline geçmiştir¹².

Yavuz Sultan Selim 1514 Çaldıran Meydan Muharebesiyle Şah'ın batıya ilerlemesini önlemiş, Şiilik hareketinin yayılmasını önlemiştir.Bundan sonra Şah'ın idaresinden kaçan tüm beylikler Yavuz'a bağlılıklarını bildirmişlerdir¹³.

⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1993, III-IV, s.227.

⁷ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında*.....,s. 214.

⁸ Şeref Han, *Şerefname*, İstanbul, 2009, s.227.

⁹ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrası*....., s.214.

¹⁰Şeref Han, *Şerefname*....., s.228.

¹¹ Aydın Talay, *Bizim Eller Van*, İstanbul 1988, s.32.

¹²Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrası*....., s.214.

¹³Talay, *Bizim Eller*....., s.32.

Yavuz Çaldıran Savaşı sonucunda geçici olarak bu bölgeye hakim olmuşsa da, uzun süre elinde tutamamıştır¹⁴. Özellikle Mahmudi Beyleri Şah İsmail'e daha sonrada Şah Tahmaspa bağlılığını sürdürmüşlerdir¹⁵.

Van, Osmanlı Türkleri zamanında 1534 yılında İranlılardan alınmıştır. İrakeyn “İki Irak” seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman ünlü İran seferinde bütün Doğu Anadoluyu, Irakla birlikte fethetmiştir¹⁶. 1548 yılındaki II. İran seferinde ise Mahmudi Hasan Bey'in Kanuniye tabii olmasıyla Hoşap ve çevresi kesin olarak Osmanlı yönetimine geçmiştir.

Hasan Bey, daha sonra cereyan eden Osmanlı-İran münasebetleri sırasında Osmanlı adına başarılı hizmetlerde bulunduğu Van bölgesi kendisine ocaklık ve yurtluk olarak verilmiştir. Hasan Bey yezidi olan Mahmudi aşiretinin Sünni-şafii mezhebine geçmesini sağlayarak ¹⁷ Oruç, Namaz, hac, zekat gibi İslam dininin emirlerini ehl-i sünnet ve cemaat mezhebi üzerine uyguladı; çocuklarına Kur'an'ı öğrenip ezberlemeye, farzları, vacipleri ve sünnetleri öğrenmeye teşvik etti; ayrıca her köyde medrese ve cami yaptırdı¹⁸.

Hoşap Bucağı Osmanlı ile İran'ı bir birine bağlayan ana yol üzerinde bulunması nedeni ile asırlarca önemini korumuştur. İran'dan gelebilecek düşmanlara karşı Hoşap Kalesi yapılmıştır.

İshak Paşa Sarayıyla birlikte Osmanlının Doğu sınırına kurulmuş, İran'dan gelebilecek akınlar bu kaleler vasıtasıyla önlenerek bölge güvence altında tutulmuştur¹⁹. Mahmudi Beyliği Hoşap'ta en parlak dönemini 17. yüzyılda Zeynel, Süleyman, İbrahim ve Evliya Beyler zamanında yaşamıştır. Hoşap Kalesi ile teşkilatı bu dönemde imar edilmiştir. 18 ve 19. yüzyılda da Hoşap doğu sınırında Osmanlının önemli bir sancak merkezi durumundadır.

1839'da Tazminat Fermanının getirdiği yeni idari düzenleme ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu daki ırsi yönetim şekline son verildiğinden Mahmudi (Hoşap) Beyliği de Van Eyaleti' ne bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir.

¹⁴Van İl Yıllığı 1967, Ankara 1968, s.69.

¹⁵ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrası*....., s.214.

¹⁶Van İl Yıllığı 1967....., s.69.

¹⁷ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrası*.....,s. 214-215.

¹⁸ Şeref Han, *Şerefname*....., s. 231.

¹⁹ Salih Türkoğlu, *Van Gölü*.....,s.59-61.

1869'da Mahmudi kazasının merkezi Saray kasabasına nakledilmiş. Hoşap bu kazalara bağlı nahiyeleer arasında yer almıştır. Ancak 1880 yılında teşekkül ettiren Hamidiye kazasının merkezi Hoşap olmuştur²⁰. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra önemini kaybeden Hoşap, 1925'te Van ili'ne bağlı nahiye olmuştur.

²⁰ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında.....*, s. 215.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK –İSLAM MİMARİ SÜSLEMESİNDE MALZEME VE TEKNİK GELİŞİM

Mimari bezeme gereci olarak kullanılan taş, alçı, maden, ahşap, kalem işi vb. yapı elemanları her dönemde farklılık göstermiştir. Yapılar genellikle bulundukları bölgelerde daha çok bulunan yapı elemanlarıyla ele alınmış olup bazen de devşirme malzemeler kullanılmıştır. Kullanılan malzemeye göre yapılar şekillenmiş olup gerek üslup gerek işçilik ve kullanılan tekniklerde dönemine göre farklılıklar göstermiştir.

Yapılar her dönem el değiştirip farklı amaçlarla kullanıldığından ve gereken özen gösterilmediğinden genellikle ilk hallerinden ya bir şey kalmamış ya da onarılacak amacıyla çok büyük değişiklikler geçirmiştir. Bunda yapıda kullanılan malzemenin sağlamlığı küçümsenmeyecek kadar önemlidir.

Şimdi burada üzerinde bezeme gördüğümüz malzemeleri ve buna bağlı olarak kullanılan teknikleri ele alalım.

2.1. TAŞ İŞÇİLİĞİ

Doğada hazır bulunan ve yapı işlerinde kullanılan gereçlerden biri taştır. Erken çağlarda doğada bulunduğu ya da ocaktan çıktığı gibi kullanılmış, daha sonraları kesici ve yontucu aletlerin gelişmesi, taş mimarlığının da gelişmesini sağlamıştır, doğada bolca bulunması, mimarlığın temel gereci hatta simgesi olmuştur.

Tekniğin az gelişmiş olduğu çağlarda ki harçsız ve bağlantısız kullanılmasının yanı sıra, daha sonraları harçla büyük boyutlu taşların kullanılması, farklı yapım yöntemlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Taşlar, tarak, dişli kalem vb. el aletleriyle yontulup işlenerek, işleme biçimine göre sınıflandırılır.

Bunlar; moloz örgülü duvarda, görünen yüzlerde kullanılan taşın kenarları hafifçe düzeltilerek çok yüzlü yada dikdörtgen prizma biçimine getirilir.

2.1.1. Kaba Yonu Taş

Tarakla düzeltilerek dikdörtgen prizma daha çok yüzlü biçim verilmiş taş bloktur.

2.1.2. İnce Yonu Taş

Tamamen gönyesine getirilmiş ve normlandırılmış blok halinde, kullanılmaya hazır taştır.

2.1.3. Kesme Taş

Bütünüyle düzeltilip gönyesine getirilmiş ve geçme yapılacak şekilde biçimlendirilmiş blok yada plaka taştır²¹.

Taşın Türk sanatında geniş ölçüde kullanılması Anadolu başlar²². Anadolu öncesi Türk mimarisinde, ana yapı malzemesi tuğla olup cephe süslemesinde pişmiş toprak ve alçı hakimdir²³.

Bu iki ürünün tercih edilmesinde taşın az bulunması temel sebeptir²⁴.

Anadoluya yerleştikten sonra taş, ana yapı malzemesi olmaya başlamış ve süslemede pişmiş toprak malzeme ile alçı önemini kaybederek sadece iç tezyinata yer almıştır. Dış cephede taş süsleme giderek önem kazanmıştır²⁵.

Anadoluda büyük bir yapı faaliyeti gösteren Selçuklular taşı, özellikle dini ve sivil eserlerin portallerinde büyük ustalıkla ve ince bir zevkle bezeyerek Anadolu ya özgü bir üslup yaratmıştır²⁶.

Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında ana cepheler çoğunlukla kaba yontu taş yada moloz taşlarla inşa edilmiş; ana cepheler ise düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır²⁷.

Selçuklular taş kabartma tekniğinde büyük gelişme göstererek bu alanda belli bir olgunluğa erişmiş ve çok seçkin örnekler vermişlerdir.

Selçuklu taş işçiliği bitkisel, geometrik motifler ve Rûmîlerle oluşturmuş kompozisyonlar, mukarnaslar ve yazılar en yaygın bezeme usulü olarak öne çıkmakla birlikte, belirli sayıda figürlü kabartmalara da yer verilmiştir²⁸.

Beylikler devri mimarisinde Selçukluların malzemesi olan taşın ve kubbelerle minarelerde kullanılan tuğlanın yerini birçok eserde taş- tuğla karışımının aldığı görülür²⁹.

²¹ E. Gürdal, “ Taş ” *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III, 1749-1750.

²² Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme 1. Erkan Devir (1300-1453)*, İstanbul 1997, s.11.

²³ Yılmaz Can – Recep Gün, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, İstanbul 1995, s.208.

²⁴ Yıldırım Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş süsleme (1300-1453)*, Ankara 2002, s.26.

²⁵ Can- Gün, *Ana Hatlarıyla Türk.....*, s.208.

²⁶ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978, s.13.

²⁷ Şakir Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500)*, Ankara 2001, s.21.

²⁸ Can- Gün, *Ana Hatlarıyla Türk.....*, s.211.

²⁹ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV. XV Yüzyıl*, Ankara 1989, s.30.

Selçuklu geleneğinin devamı ile birlikte, süsleme giderek sadeleşmiştir. Ayrıca taş süslemede üslup değişikliğine gidildiği görülmektedir, mermer kaplama ve renkli taş işçiliği bu dönemin belirgin özelliklerindendir³⁰.

Taş süsleme Osmanlı döneminde iyice sadeleşip bir olgunluğa ulaşmıştır³¹. Teknik ve malzeme yönünden kabartma, şebeke ve renkli taş veya benzeri malzeme ile kakma olmak üzere üç'e ayrılabilir. Erken Osmanlı taş süslemesinin büyük kısmını kabartmalar oluşturur. Bunlarda yuvarlak, sivri profilli veya düz yüzeyli olmak üzere çeşitli tekniklerin hepsiyle de oldukça alçak kabartmalar meydana getirmektedir. Birden fazla çeşitli taşın bir arada kullanılmasıyla meydana getirilmiş süsleme, 15. Yüzyıldan itibaren sık rastlanan bir şekildir³². Zaman zaman geometrik kompozisyonların elemanlarının açıkça belli eden farklı renkteki değişik cinsler halinde uygulanmış. Bu süsleme mozaik çinide olduğu gibi esas olarak renkli taş kakma veya oyulan zeminleri renkli harçla doldurarak kontrast bir etki yaratmayı sağlamıştır³³.

Ayrıca bu dönemde Rûmî grubu motiflerle mukarnaslar taş süslemede ön plana geçmiştir³⁴.

Geometrik motifler önemini yitirirken³⁵, erken dönemde Rûmîler tercih edilerek, daha sonraları bitkisel kompozisyonlar ağırlık kazanmıştır³⁶. Taş malzemenin tuğla ve çiniye göre üstünlüğü, yekpare bloklar halinde şebeke şeklinde oymaya müsait olmasıdır³⁷.

Osmanlı taş işçiliğinin belirgin olarak görüldüğü sütun başlıklarında klasik dönemden itibaren yoğun olarak mukarnaslı ve baklava dilimli tipler kullanılmıştır³⁸.

Osmanlı döneminde mihraplar çoğunlukla sade ve mermerdendir. Mermer kabartmalı, şebekeli minberler taş işçiliğinin güzel örneklerini sunar³⁹. Taş işçiliği

³⁰ Can- Gün *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.211.

³¹ İlhan Özkeçeci- Şule Bilge Özkeçeci *Türk sanatında Tezhip*, İstanbul 2007, s.237.

³² Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde*....., s.11-12

³³ Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı*, Ankara 1982, s.56.

³⁴ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde*....., s.11-12.

³⁵ Özkeçeci – Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanat*....., s.237.

³⁶ Can – Gün *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.211.

³⁷ Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde*....., s.56.

³⁸ Can – Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.211.

³⁹ Özkeçeci, Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatı*....., s.237.

özellikle 18.yy' dan başlayarak üç boyutlu değerler kazanmış⁴⁰.Geç dönemde görülen barok ve rokoko tesirler önce süslemede kendini göstermiştir⁴¹.

2.2. ALÇI İŞÇİLİĞİ

Mimari bezeme gereci olarak alçının, çeşitli mimarlık üsluplarında yer aldığı görülmektedir⁴².Hemen hemen her dönemde alçı süslemeye rastlamak mümkün olmakla birlikte özellikle tuğla kullanımının yaygın olduğu Mezopotamya, İran, Horasan, Maveraiün Nehri ve Orta Asya topraklarında alçı süsleme daha yaygın olarak kullanılmıştır⁴³.

İslam mimarlıklarında değişik tür ve tekniklerde alçı bezemeye geniş yer verilmiştir⁴⁴.İslam tezyinatında alçı süslemeler daha çok stuk tarzındadır. Stuk mermer tozu ve alçı karışımından elde edilen bir harçtır. Bu malzemeye yapılan süslemelere stuk yada stuko ismi verilir⁴⁵. Mimari bezemede, kullanılan biçimine dayanarak alçı bezeme üç grupta sınıflandırılabilir. 1. Yüzey kaplaması, 2. Şebeke, 3. Serbest heykel

2.2.1. Yüzey Kaplaması

Değişik teknik ve amaçlarla uygulanmaktadır. Duvar ve tavan bezemesinde alçı, zemin malzemesi ve kabartma olarak kullanılır. Kabartma alçı bezeme düz bırakıldığı gibi canlı renklerle de boyanabilir.

Kabartma tekniğinde iki tür uygulama vardır.

2.2.1.1. Kalıp tekniği

Dökme işlemiyle yapılan kalıp tekniğinde, ahşap kalıpların iç yüzeylerinde desen oyulduktan sonra içine alçı dökülerek, kabartma bezeme çıkarılır ve kabartma bezeli parça, kullanılarak yüzeye monte edilir.

Baskı işlemiyle yapılan kalıp tekniğinde kabartma desen, duvar yüzeyi alçıyla sıvandıktan sonra alçı nemliyken kalıpla basma yoluyla elde edilir. Kalıp tekniğinde desen zemine bağlıdır.

⁴⁰ Örcün Barışta, *Türk El Sanatları*, Ankara 1998, s.154.

⁴¹ Can- Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.211.

⁴² Ayla Ödekan, "Alçı", mad. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, I, s.56.

⁴³ Can - Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.219

⁴⁴ Ödekan, 'Alçı',....., s.56

⁴⁵ Can - Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.219

2.2.1.2. Yontma Ya Da Oyma Tekniği

Oyma tekniğindeyse, yumuşak alçı yüzeye kat kat konduktan sonra zemin çıkartılarak desen oyulur. Bezemede istenen yükseklik elde edinceye kadar alçı eklenir ve oyulur, bu tür uygulamada kabartma yüksektir ve desenler zeminden ayrı durur, isteğe bağlı alçak ve yüksek olarak çeşitli değerlerde kabartma oluşturulur. Malakâri bezeme, oyma alçı işçiliğine örnektir.

2.2.2. Şebeke

Şebeke olarak yapılan alçı bezemelere korkuluklarda ve pencerelerde rastlanır. Şebekelerde kafes tekniği uygulanmıştır. Kafes tekniği öğeler lüleci çamuruyla biçimlendirilir ve aralarına alçı dökülür. Lüleci çamuruyla parçalar kaldırıldığında öğeler boş ve örge araları alçıdan delikli bir desen ortaya çıkar. Kafes tekniği geometrik öğelerin ve düzenlerin kullanımını gerektirmektedir. Bu türde yapılan alçı işçiliğinin en ilginç uygulamalarına Osmanlı pencere şebekelerinde rastlanır.

2.2.3. Serbest Heykel

Kaynaklarda alçı heykellerden söz edilmekte ve bazı ailelerin alçıdan portrelerine rastlandığı anlatılmaktadır⁴⁶.

Alçı veya stuko ile süsleme, Türklerin Anadolu'ya gelişlerinde birlikte getirdikleri bir teknik olup Bizans ve Ermeni sanatında bu tekniğe rastlanmaz, bu eldeki malzemeye bağlı bir durumdur⁴⁷.

Alçının mimari bezemede kullanımının çağlar boyunca yaygın oluşunun nedeni kolay işlenebilir, her türlü desen çıkarmaya uygun ve ucuz oluşunun yanı sıra doğal koşullarla sınırlı kalmayıpındandır.

Özellikle taş ve ahşabın bulunmadığı yerlerde alçı, mimari bezemeyi oluşturan ana gereçtir. Alçının mimari bezemede vazgeçilmez bir gereç oluşunun bir başka nedeni ise alçı yüzeyinin boyanabilmesidir⁴⁸. Taşın bol olduğu Anadolu' da ⁴⁹ Selçuklu mimarisinde fazla yer almayan alçı özellikle saray dekorlarında kullanılmıştır. Dayanıksız bir malzeme olan alçı genellikle yapının içinde ve hava etkisine fazla açık

⁴⁶ Ödekan, "Alçı.....", s.56-57.

⁴⁷ Demiriz, *Osmanlı Mimarisi*....., s.21.

⁴⁸ Ödekan, "Alçı" mad , s.56.

⁴⁹ Demiriz, *Osmanlı Mimarisi*....., s.21.

olmayan kısımlarda yer alır. Selçuklunun kısıtlı uygulamalarından sonra ⁵⁰ 14. 15. yüzyılda beylikler devrinde yapı içlerinde alçı oldukça bol kullanılmıştır⁵¹. Özellikle mihraplarda ve ocaklarda yaygın olarak kullanılan alçı, hafif kabartmalı ve kalıplama tekniği kullanılmıştır.

Alçı eserler taşınabilir eserler değildir, fakat kalıplama tekniğinde olanlarda kalıbın taşındığını gösteren izler vardır⁵². Türkler gittikleri her yere bu malzemeyi ve gerektirdiği tekniği beraberlerinde götürmüşlerdir⁵³. Malzeme olarak taşın ön plana çıktığı Osmanlı sanatında ⁵⁴ iç süslemede alçı geniş ölçüde kullanılmıştır⁵⁵. Klasik ve geç dönem Osmanlı sanatında ise alçının büyük ölçüde unutulduğu, sadece sarayların tavan ve duvar süslemelerinde ortaya çıktığı söylenebilir⁵⁶.

2.3. MADEN İŞÇİLİĞİ

Madenlerin kullanılmaya başlaması milletlerin medeniyet alanında ilerlemeye başladıkları devri gösterir, bu devir bütün dünyadaki insanlar arasında aynı zamanda başlamamıştır⁵⁷. Maden sanatı teknikleri, madenlerin keşfedilmesine ve özelliklerinin anlaşılmasına bağlı olarak gelişmiştir. Çeşitli madenlerden, çeşitli teknikler uygulayarak ürünler yapma ve bezeme sanatı; metal işçiliği.

Madenler doğada metalik halde ya da cevher olarak bulunur, metalik haldeki madenlere “doğal madenler”, içinde kimyasal bileşikler halinde madenler bulunan kayalara da “cevher” denir.

Kullanılan başlıca madenler; altın, gümüş, bakır, tunç, pirinç ve sert kalaydır⁵⁸. Bakırdan sonra kalay bulunmuş ve bakırla karıştırılarak bakırdan daha sert olan tunç madeni bulunmuş ve bakır çinko alaşımı pirinç elde edilmiştir.

Eşyaların kullanım alanlarına göre demir ve çelik daha çok silah ve alet yapımında; kurşun lehim alaşımında ve soy madenlerin (altın ve gümüş) saflaştırılmasında, cıva ise yaldızlamada kullanılmıştır⁵⁹.

⁵⁰ Özkeçeci, Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında*....., s.238-239.

⁵¹ Öney, *Beylikler Devri Sanat*....., s.31.

⁵² Özkeçeci, Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında*....., s.239

⁵³ Demiriz, *Osmanlı Mimarisi*....., s.21.

⁵⁴ Özkeçeci, Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında*....., s.239.

⁵⁵ Demiriz, *Osmanlı Mimarisi*....., s.21.

⁵⁶ Can- Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.221.

⁵⁷ Özkeçeci-Ş.B.Özkeçeci, *Türk Sanatı*....., s.224.

⁵⁸ Ülker Erginsoy "Maden Sanatı" *Mad.Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, s.1138.

⁵⁹ Özkeçeci-Ş.B.Özkeçeci, *Türk Sanat*....., s.225.

Maden sanatının gelişimi Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra diğer Türk devletleriyle birlikte Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularıyla sürer ve Osmanlılara kadar devam uzanır⁶⁰. Büyük Selçuklular zamanında Türk ve İslam maden sanatının büyük bir gelişme gösterdiği görünmektedir.

Büyük Selçuklu maden sanatının ham maddesi ilk sırada tunç sonra pirinç olmuştur, azda olsa bu dönemde altın ve gümüşte kullanılmıştır. Kazıma, kakma ve savatlama teknikleri ile yapılan bezemelerin esasını hayvan figürleri, kıvrık dallar, Rûmîler ve yazı oluşturmuştur. Geometrik bezeme çok azdır⁶¹. Anadolu Türklerinde maden sanatının gelişimi içinde ilk yeri Selçuklular alır. Selçuklular aynı eşya üstünde birkaç süsleme tekniğini bir arada kullanarak bu alandaki ustalıklarını göstermişlerdir⁶². Anadolu Selçukluları döneminden, öteki sanat dallarından farklı olarak çok az madeni eser günümüze gelmiştir. Gerek teknik, gerekse malzeme bakımından Büyük Selçuklu geleneğini sürdürmüş olduğu anlaşılan bu eserlerin malzemesi genelde tunçtur. Dökme ve dövme teknikleri kullanılarak yapılan maden eşyalar kabartma, oyma, delme, gibi uygulamalarla süslenmiştir. Bazen tekbir eşya üzerinde bir den fazla teknik uygulanmış, yaygın olarak altın ve gümüş kakma ile ustalıkla süslenmiş mükemmel eserler üretilmiştir.

Osmanlı döneminde maden sanatı zirveye ulaşmış oturmuş ve incelmış bir işçilik anlayışıyla aşamalar yaparak sürekli gelişmiştir. Osmanlı ya gelinceye kadar her türlü maden ve süsleme tekniği denenmiş, çeşitli formlar geliştirilmiştir. Yani Osmanlıya hazır bir maden sanatı miras kalmıştır⁶³. Bu madenler içinde öncelikle bakır, altın ve gümüş yanında bir alaşım olan pirinç ön plana çıkmıştır⁶⁴. Osmanlı döneminde tunç seyrek kullanılmış, genelde pirinç ya da saf bakırdan parçalar üretilmiştir⁶⁵. Osmanlı devrinde bronz işçiliği azalmış, gümüş, savatlama ve kakma yavaş yavaş kaybolmuştur, gümüş ve altın objeler metal işçiliğinin doruk noktası olmuştur. Değişik bir teknik olan altınlama, genellikle Osmanlı maden sanatında bolca kullanılmıştır⁶⁶. Klasik dönem madeni eserlerinde hem teknolojik hem dekoratif özellikler açısından değişimler yaşanmıştır. Dökme, dövme, oyma tekniklerinin yanı sıra kabartma, çalma, kazıma,

⁶⁰ Özkeçeci-Ş.B. Özkeçeci....., s.227.

⁶¹ Can - Gün, *Ana Hatlarıyla Gün.....*, s.239.

⁶² Gina Pischel, "Maden Sanatı", Mad., *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*, 1981, IV s.778.

⁶³ Fulya Bodur, *Türk Maden Sanatı*, İstanbul 1987, s.36.

⁶⁴ Fulya Eruz, *Konuşan Maden*, İstanbul 1993, s.23.

⁶⁵ Erginsoy, "Maden Sanatı.....", s.1146.

⁶⁶ Eruz, *Konuşan Maden.....*, s.23.

oyma (delik işi-ajur) kakma, helezonlu, vidalama, altın kaplama (tombak), savatlama, mine, zincir işi, telkârî, (filigre) şeklinde sıralanabilecek uygulama biçimleriyle zengin çeşitlemelere ulaşılmıştır⁶⁷.

15. 16. ve 17. Yüzyıllara ait toplar dökme tekniğinde özellikle büyük parçalardan ulaşılan düzeyi gösteren parçalardır⁶⁸.

18. Yüzyılda Osmanlı Sanatına giren Avrupa etkisi, biraz gecikmeyle maden sanatına da ulaşır⁶⁹. Batı etkileri, maden sanatında da kendini göstermiş ve süslemeler giderek natüralist bir karakter kazanmaya başlamıştır. Selvi, lale ve nar bu dönemde görülen yeni motiflerdir⁷⁰. Anadolu bakır bakımından zengin olduğu için⁷¹ savaş sanayi, darphane ve sosyal hayattaki ihtiyaçları karşılamak için bolca kullanılmıştır. 19. Yy ortalarına kadar kesintisiz olarak kullanılmıştır⁷².

Osmanlı döneminde maden sanatı 15. yüzyıldan sonra büyük gelişme göstermiş, 16. ve 17. yüzyıllar da en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde maden sanatında gümüş ve altın işçiliğinin ağırlığı artmaya başlamıştır. Fatih döneminden sonra maden sanatında giderek ortak bir anlayış belirmeye başlamış⁷³. Süslemede figüratif unsurlar giderek azalırken çok zengin bitkisel motifler ağırlık kazanmıştır⁷⁴. Kıvrık dal, Hatâyî, rozet ve yapraklardan oluşan kompozisyonlarla doldurulmuş dilimli madalyonlar, şemseler, çiçek dizilişi ve yapraklardan oluşan şerit süsler, madeni eserler üzerinde görülen başlıca süsleme unsurlarıdır⁷⁵.

2.3.1. Madeni Eserlerin Yapım Teknikleri

Maden eşyaların yapılmasında çok çeşitli teknikler uygulanmıştır. Bunlardan en yaygın olanı dövme ve döküm tekniğidir⁷⁶.

⁶⁷ Özkeçeci, Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatı*....., s.229.

⁶⁸ Örçün Barışta, *Türk El Sanatları*, Ankara 1998, s.89.

⁶⁹ Pischel "Maden Sanatı.....", s.780.

⁷⁰ Can - Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.239.

⁷¹ Bodur, *Türk Maden*....., s.36.

⁷² Erüz, *Konuşan Maden*....., s.23.

⁷³ Can - Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.239.

⁷⁴ Özkeçeci- Ş.B. Özkeçeci, *Türk Sanatı*....., s.229.

⁷⁵ Can - Gün, *Ana Hatlarıyla Türk*....., s.239.

⁷⁶ Erginsoy, "Maden Sanat.....", s.1140.

2.3.1.1. Dövmek Tekniğı

Madenin çekiçle dövölerek biçimlendirilmesi olan dövmek tekniğı madenlerin keşfedilmesinden itibaren⁷⁷, kullanılmaya başlanan ilk tekniktir.

2.3.1.2. Döküm Tekniğı

Eritilen maddenin toprak, taş veya demirden⁷⁸ bir kalıba dökölerek istenen eşyanın elde edilmesi tekniğıdir⁷⁹.

2.3.1.3. Tornado

Çömlekçi çarkının eksen etrafındaki dönmesinden faydalanılarak ıslak kile uygulanan yöntem, yuvarlak madeni parçalara da uygulanmıştır ve böylece yuvarlak gövdeli, içi boş eserler yaratılmıştır⁸⁰. Çok sayıda üretilen eşyada tornado tekniğı uygulanır⁸¹.

2.3.1.4. Perçin ve Lehim

Lehim: İki maden parçasını birleştirmek için kullanılan, erime noktası düşük bir maden alaşımıdır. Birleştirilmek istenen parçalar yan yana getirilerek üzerine lehim sürölür, sonra bu bölüm ateşe tutularak lehimin sıvılaşp ekin içine akması sağlanır⁸².

Perçin: Çivi ile birleştirme tekniğıdir. Perçin çivilerinin gireceğı delikler, ucu sivri bir aletle açılır. Birleştirilecek delikli kenarlar bir biri üstüne bindirilip çivilerle tutturulur⁸³.

2.3.2. Bezeme Teknikleri

Maden sanatındaki en uygun bezeme teknikleri; kazıma, çalma, kabartma, telkârî, savat, delik işi (ajur), kakma, mine (emay), yaldız ve kaplamadır.

2.3.2.1. Kazıma

Madeni yapıtların üstünü derin çizgiler ve yivlerle bezeme tekniğıdir⁸⁴. Ucu sivri çelik kalem kullanılarak yapılır, Kazıma sırasında çıkan yivler içindeki maden kalıntıları kesilerek temizlenir.

⁷⁷ Pischel, “Maden Sanatı”, s.778.

⁷⁸ Eruz, *Konuşan Maden*.....,s.27.

⁷⁹ Pischel, “Maden Sanatı.....”, s.778.

⁸⁰ Eruz, *Konuşan Maden*....., s.29.

⁸¹ Pischel, “Maden Sanatı.....”, s.778.

⁸² Erginsoy, “Maden Sanat.....”, s.1140.

⁸³ Eruz, *Konuşan Maden*....., s.29.

⁸⁴ Erginsoy, “Maden Sanatı’”, s.1140.

2.3.2.2. Çalma

Ucu yuvarlatılmış küt bir kalem ve çekiç yardımıyla yapılır. Meyilli tutulan kalem ucu, çekiçle vurularak maden içine sokulur. Açılan yivler içindeki maden artıkları kesilip alınmaz, itilerek ters döndürülür. Bu şekilde eser üzerinde düz ve kavisli çizgiler yapılabilir, bu da sanatkârın becerisini gösterir⁸⁵. Bu iki teknik arasındaki fark; birincisinin ucu keskin kalemin, yivin içindeki madeni talas olarak çıkarıp atması, ikincisinde ise küt uçlu kalemin eşyanın yüzeyinde yivler açarak madeni yivin iki yanına kabarık olarak itmesidir⁸⁶.

2.3.2.3. Kabartma

Kabartma aletleriyle ve çekiçler kullanılarak yapılan süslemelerdir⁸⁷. Ucu küt bir kaleme çekiçle vurarak maden eşyanın içten ya da dıştan kabartma motifler yapmasına, kabartma ya da çarpma denir⁸⁸. Kabartmaların iyice yüksek olması isteniyorsa daha ağır ve yuvarlak yüzlü bir çekiçle, desen içten çekiçlenerek yükseltilir.

2.3.2.4. Telkâri

Altın ve gümüş telleri eğip bükerek desenler yapma ve bu öğeleri lehimle bir birine ya da madeni bir zemine tutturma tekniğidir.

2.3.2.5. Savat(niello)

Madeni yapıtların üstüne açılan yivlere ve yuvalara, kükürt, bakır, kurşun karışımı olan siyah macun doldurularak elde edilen bezemedir. Potada eritilerek savat macunu soğuduktan sonra havanda dövülerek toz haline getirilir. Bu toz yivlerin ve yuvaların içine doldurulduktan sonra düşük ısıda fırınlanır⁸⁹.

2.3.2.6. Delik İşi (ajur)

Madeni eserlerin üzerine kesici ve delici aletlerle, delikli desenlerin yapması tekniğidir. Bu teknikte maden tabakası üzerine çizilen desenin zemin kısımları kesilerek çıkartılır, bazende⁹⁰ zemin bırakılır desen çıkarılır.

⁸⁵ Eruz, *Konuşan Maden*....., s.31.

⁸⁶ Pischel, “Maden Sanatı.....”, s.778.

⁸⁷ Eruz, *Konuşan Maden*....., s.31.

⁸⁸ Pischel, “Maden Sanatı.....”, s. 778.

⁸⁹ Erginsoy, “Maden Sanatı.....”, s.1140.

⁹⁰ Eruz, *Konuşan Maden*....., s.33.

2.3.2.7. Kakma

Eserlerin yüzeyinde açılan yivlerin ya da yuva denilen çeşitli biçimlerdeki çukurların başka renkteki maddelerle doldurulmasıyla yapılan süsleme tekniğidir⁹¹. Bu dolgu malzemesi başka cins bir maden, savat macunu, değerli bir taş, renk cam ya da mine olabilir⁹².

2.3.2.8. Değerli Taş, Renkli Cam ve Mine ile Bezeme

Madeni eserler; değerli taşlar, renkli cam ve mine dolgularıyla zenginleştirilmiştir. Bu maddeler, eser üzerine çökertilerek veya oyularak açılan yuvanın veya eser zeminine lehimle tutturulmuş tel hücreler içine doldurulur⁹³.

2.3.2.9. Kaplama ve Yaldız

Bakır ve alaşımdan yapılan parçalar ya da ahşap iskeletler, üstlerine çok ince altın veya gümüş levhalar çekiçlenerek, perçinlenerek ya da bir yapıştırıcı ile yapıştırılarak kaplanır.

2.4. KALEM İŞİ

Geniş anlamıyla kalem iş veya kalemkâri adı altında genellikle fırça ile tezhip tekniğini andıran bir teknikle meydana getiren renkli desenler anlaşılır⁹⁴.

Kalem işi, benzeri olan fresk tekniği ile karıştırılmamalıdır. Fresk, alçı yüzeye boyanın sulu boya gibi sürülerek uygulandığı bir resim tekniğidir. Boya yaş sıva üzerine sürüldüğünde derinlemesine işler. Kalem işi daha yüzeyseldir⁹⁵.

Zaman içinde çok kolay zara gören kalem işi, genellikle sıva üzerinde, bazen de taş ve ahşap üzerinde uygulanmıştır. Bozulan kalem işlerinin, onarımlarda sık sık zaman ve yapının zevkine göre orijinalinden farklı biçimde yenilenmeleri tarihlendirmede yanıltıcı olabiliyor, bu yüzden kalem işlerinde çoğu kere gelişme takip edilemiyor⁹⁶. Buna rağmen günümüzde orijinalini koruyan kalem işleri de bulunmakta,

⁹¹ Pischel, “Maden Sanatı.....”, s.778.

⁹² Erginsoy, “Maden Sanatı.....”, s.1140.

⁹³ Eruz, *Konuşan Maden.....*, s.33.

⁹⁴ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme.....*, s.23.

⁹⁵ Özkeçeci, Ş. Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatı.....*, s.240.

⁹⁶ Serap Timuçin, *İlk devir Osmanlı Mimarisinde Taş Üzerinde Bitkisel Bezeme*, Erzurum 1988, s.18.

mevcut olan klasik eserlerde kalem işleri o dönemin sanat anlayışını, desen ve kompozisyonların karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır⁹⁷.

Geometrik bitkisel öğelere, yazıya (hat) dayanan kalemkâri bezemelerde gölgelenme uygulanmaz, öğelerin içleri renkle doldurulur ve kenarlarına tahrir çekilir.

Lacivert, mavi, kırmızı, beyaz, sarı en çok kullanılan renkler olup tahrir siyahtır. Genellikle tercih edilen zemin rengi kırmızı, mavi ve laciverttir. Geometrik ve bitkisel geçmeler, Rûmî, kıvrıkdağ öğeleri dışında hatayı grubu motifle çokça kullanılır. Tezhip sanatıyla benzerlik gösteren kalemkâri⁹⁸ zaman içinde ortaya çıkan üsluplara uygun olarak motiflerde değişime uğramıştır⁹⁹.

Mimari öğeler kimi yerlerde bezemelerle doldurulmuş, kimi yerlerde ise madalyon kartuş ve bordürlerle değerlendirilmiş, en önemli özelliği öğelerle uyumlu bir bezeme düzenlemesi geliştirmesidir. Cami türbe ve konut bezemesinde yaygın olan kalemkâri camilerde iç mekân dışında, son cemaat yeri mihrap duvarı, son cemaat ve avlu revak kubbelerinde uygulanır¹⁰⁰.

Kalem işi zamanın etkisi ile en kolay zara gören süsleme türlerindendir. Sıva dökülmesi, aşırı nem gibi normal eskime görünüşleri yanı sıra tamirler sırasında yeniden sıvama badana gibi sebeplerle günümüze çok az kalem işi gelmiştir. Zamanla silikleşen kalem işlerinin tazelenmesi sırasında o günün zevkine ve ustaların alışkanlıklarına uyularak özellikle detaylarda zaman zaman önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden kalem işlerini tarihlendirirken veya değerlendirirken, yapıları tarihlendirmede dayanak olarak kullanmamak gerekir¹⁰¹. Büyük Selçuklular döneminde önemli eserler meydana getirilmiş, fakat bu eserlerle ilgili duvar resmi ve kalem işi bezemelerinden kalan örnekler bir iki numuneden öteye gidememiş bu tür eserlerin birçoğu günümüze ulaşamamıştır.

Anadolu Selçuklu ve beylikler dönemine ait yapılarda, taş, sıva, ve ahşap malzemeler üzerine uygulanmış çok sayıda kalem işi örneklerine rastlanmıştır¹⁰².

⁹⁷<http://www.egitimaleforum.com/forums/turk-susleme-sanatlari-el-sanatlari-kalem-isi-t23280.html>

⁹⁸A. Ödekan, 'Kalem İşi- Kalemkâri Mad. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul 1997, II, s.933.

⁹⁹Metin Sözen, *Geleneksel Türk El Sanatları*, İstanbul 1998, s.106.

¹⁰⁰Ödekan, "Kalem İşi Kalemkâri.....", s.943.

¹⁰¹Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme.....*, s.24.

¹⁰²Oktay Hatipoğlu, *XIX.yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, 43-44.

Kalem işi tezyinatı, 14. yüzyıldan itibaren, yeni bir içerik ve biçim anlayışıyla gelişmiş ve zamanla Osmanlı mimarisinin etkili bir bezeme ögesi olmuştur¹⁰³. Genellikle zemin kırmızı, mavi ve lacivert olup beyaz ve sarıda en çok kullanılan renkler arasındadır¹⁰⁴. Fakat kırmızı renk daima hakim olup 15. 16. yüzyıl kalem işi tezyinatında da kullanılmıştır¹⁰⁵. Osmanlı yapılarında insan elinin uzanamadığı yükseklikteki bütün iç yüzeylerin süslemesinde kalem işleri tercih edilmiştir¹⁰⁶. Osmanlının klasik döneminde ise diğer sanatlarda olduğu gibi kalem işinde nakkaşhanenin kontrolünde yapılmış hatta desenle birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerine deseni uygulayacak ustada gönderilmiştir. Bu dönemde renk, desen ve işçilik bakımından en üst seviyede örnekler verilmiştir. Klasik dönem kalem işi tezyinatında Rûmî, bulut, Hatâyî, penç, gonca ve yaprak gibi motiflerin kullanıldığı desenler devrin tezhip anlayışında ve kalitesinde uygulanmıştır. Yine bu dönemde kalem işi bezemeleri, kök, toprak ve madeni gibi tabii boyalarla uygulanmış, günümüzde elde edilmesi güç renkler kullanılmıştır.

Kullanılan renkler; genellikle civit mavisi, sülyen, limon küfü yeşili, oksit sarı, mercan kırmızısı, aşı kırmızısı ve beyaz renk olup tahrir siyahtır¹⁰⁷. 17. Yüzyıla kadar gelişme gösteren kalem kari bezeme¹⁰⁸ 18. Yüzyılda Batının tesiriyle, klasik anlayışın dışında yapılan eserler önceleri Avrupa taklitçiliği olarak görülmüş, zamanla alışılmış ve sevilmiştir. Bu dönemde gelişen ve Türk Barok- rokokosu adı verilen bu üslupta klasik devrin Hatâyî, rûmî ve stilize çiçeklerin yerini, dallarından yeni koparılmış gibi duran birer buket haline getirilmiş, gül, lale, karanfil, şakayık ve zambaklardan oluşmuş çiçekler almıştır¹⁰⁹. Özellikle sarayların ve konutların duvarları meyve ve çiçeklerin oluşturduğu panolarla süslenmiştir¹¹⁰. 19. yüzyılda giderek artan batı etkileri, teknik açıdan da kendini göstermeye başlamış, özellikle yağlı boyanın kullanılması önemli bir yeniliktir¹¹¹.

¹⁰³ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camileri*....., s.47.

¹⁰⁴ Aygün Ülgen, "Osmanlılarda Geleneksel Sanatla", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, III,s.137.

¹⁰⁵ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisini Süslemesi ve*....., s.141.

¹⁰⁶ Özkeçeci - Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında*....., s.240.

¹⁰⁷ Hatipoğlu, *XIX yüzyıl Osmanlı Camilerinde*....., 48-49.

¹⁰⁸ Ödekan, "Kalem İş-i-Kalem Kâri.....",s. 934.

¹⁰⁹ Hatipoğlu, *XIX yüzyıl Osmanlı Camileri*.....,s.52.

¹¹⁰ Özk eçeci- Ş. Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında*.....,s.242.

¹¹¹ Hatipoğlu, *XIX yüzyıl Osmanlı Camileri*....., s.52.

2.4.1.Kalem İşinde Kullanılan Malzemeler

2.4.1.1. Boya

Bir sathı renklendirmek veya rengini değiştirmek için kullanılan toz halinde veya su ve yağ gibi akıcı maddelerle karıştırılmış nebati kimyevi ve madeni maddelerdir¹¹².

Eskiden tüm boyalar doğal yollardan elde edilirmiş. Bunlar toprak ve kök boyalardır. Günümüzde sulu boya, akrilik boya, guaj boya gibi boyalar kullanılmakta¹¹³.

2.4.1.2. Altın

Tezhipte olduğu gibi kalem işi içinde çok önemli bir malzemedir¹¹⁴. Eskiden ezilmiş atının sürülmesinde balık tutkalı denilen yapıştırıcı suda eritilerek kullanılırdı, günümüzde bu maksatla jelâtinden faydalanılmaktadır¹¹⁵. Varak altın miksiyon adı verilen yapıştırıcı ile yapıştırılır, eskiden bu işlemin yumurta akıyla yapıldığı bilinir¹¹⁶.

2.4.1.3. Fırça

Eski kaynaklarda adı kılkalem olarak geçen fırça, bu sanatın gerçekleşmesini sağlayan başlıca alettir. Eskiden müzehhipler fırçalarını kendileri yaparlarmış ve çulluk kuşunun ensesinde bulunan gümüşü renkte yay biçimi tek tüylerin bir araya getirilmesiyle farklı kalınlıkta fırçalar hazırlanmış. Bugün Avrupa'dan ithal edilen numaraları değişen samur tüylü fırçalar kullanılmaktadır¹¹⁷.

2.4.1.4. Kömür Tozu

Gözenekli bir kese içine kömür tozu konur bu keseye silkme kesesi de denir. Hazırlanan bu kese delikli şablonun üzerinden patpatlanır tozlar deliklerden zemin üstüne geçer nokta halindeki desen kalem fırça ile nakşedilir¹¹⁸.

2.4.1.5. Kâğıt

Kâğıt çeşitli bitkilerden çıkarılan ve boyları milimetre ile ölçülecek kadar küçük liflerin keçelesiyle elde edilir¹¹⁹.

¹¹² Celal Esad Arseven, “Boya”, *Mad. Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, I, s.279.

¹¹³ Nilüfer Kurfeyz, *Tezhip*, İstanbul 2003, s.12.

¹¹⁴ Yılmaz Özcan, “Türk Tezhip Sanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XII, s.305.

¹¹⁵ Çiçek Derman, “Türk Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XII, s.289.

¹¹⁶ Kurfeyz, *Tezhip*,....., s.16.

¹¹⁷ Derman, “Türk Sanatının Asırlar İçinde.....”, s.289.

¹¹⁸ Özcan, “Türk Tezhip Sanatı.....”, s.306.

¹¹⁹ Celal Esat Arseven, “Kâğıt”, *mad., Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, II, s.895.

Tezyini sanatlarda da desen eskiz kâğıdı dediğimiz kâğıtlar üzerine çizilir işleneceği zemine göre örneğin kalem işi deseniye işleme İşleminden sonra desen kömür tozuyla zemine geçirilir.

2.4.1.6. Kalem

Yazı yazmaya mahsus ucu sivri demir, tahta, kamyş, kemik, fildişi, vesaireden yapılmış alet¹²⁰. Bu günde işlenecek desenin boyutuna göre değişik numaralı uçlu kalemler ve kurşun kalemler kullanılır.

2.4.2. Kalem İşinde Kullanılan Teknikler

2.4.2.1. Sıva Üstü Kalem İş

Duvar ve tavan süslemelerinde sıva üzerine fırça ile işlenen renkli desenlerdir. Sıva üstü kalem işi bezemelerine özellikle Bursa ve Edirne eserlerinde rastlanır. Bu süslemelerin çoğu sıva altında kalmış ve çeşitli devirlerde yapılan onarımlarla yenilenmiş ve karakter değiştirmiştir¹²¹.

Yapıdaki yerleri bakımından 14. yüzyılın ilk yarısına ait Bilecik'teki Orhan Gazi İmareti ile Kırğızlar Türbesi benzerlik göstermekte ve en eski Osmanlı sıva üstü kalem işi olduğu sanılmakta¹²².

Sıva Üstü Kalem işi İki Farklı Teknikte Uygulanmıştır

–Kuru sıva yüzeyine sürülen kireç badana üzerine toprak, bitkisel veya metal oksit toz boyaların yapıştırıcı özelliği olan (Arap zamkı, yumurta akı ve tutkal adı altında yapıştırılan) malzemelerin kullanılmasıyla uygulanan teknik.

–19.yy başında keşfedilen suni (yağlı) boyaların kullanılmasıyla uygulanmaya başlanmıştır. Horasan veya çimento harçlı sıva üzerine, alçı sıva ve macun çekilerek düzgün zemin hazırlanır daha sonra suni yağlı boyalar ile kalem işi bezeme uygulanır¹²³.

¹²⁰ Celal Esat Arseven, “Kalem”, mad., *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, II, s.910.

¹²¹ Öney, *Beylikler Devri*....., s.32.

¹²² Yıldız Demiriz, Bilecik’ de Orhan Gazi İmareti’nin Bugünkü Durumu ve Süslemesi Hakkında Notlar, *Vakıflar Dergisi*, S.11, İstanbul 1990, s. 167

¹²³ Hatipoğlu, *XIX.yy Osmanlı Camilerinde Kalem İş*....., s36.

2.4.2.2. Ahşap Üstü Kalem İşi

Bu teknik 15.16. yüzyılda dini mimarimizde hünkâr mahfilleri mahfel tavan altlarında yakın mesafelerde kullanılmıştır.

Sivil mimaride 16.yüzyıldan başlayıp 18. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş, pencere pervazlarında dolap kapaklarında ve tavan süslemelerinde kullanılmıştır¹²⁴.

Ahşap üstü kalem işi bezemenin dönem içinde son ve olgun örneği Bursa 2. Murat Türbesini giriş kapısı üzerindeki ahşap saçaktır¹²⁵.

Bu teknik kendi içinde ikiye ayrılır:

2.4.2.2.1. Edirnekâri

Edirne de ahşap ve deri üstüne boyayla yapılan bezeme, edirnekâri bir telvin (boya ve renk verme) sanatıdır. Edirne işi olarakta bilinir.14.yüzyıldan beri Edirne konutlarında tavan kapı ve dolap kanadı, saat, sanduka, sandık, çekmece, kalemdan, rahle vb. eşyanın yapımı gelişmiş. Bütün eşyaların bezemesinde uygulanan Edirnekâri tekniğinde doğal çiçeklerle oluşturulmuş öğeler en ince ayrıntılarına kadar işlenir.

İstanbul Topkapı Sarayında 3.Selim'in altın yaldızlı yazıhanesi, Edirnekâri işçilikte görkemli bir yapıttır¹²⁶.

2.4.2.2.2. Lâke

Adını lâk vernik kelimesinden alan rugani veya edirnekâri de denilen ve kullanılacak deri veya ahşap perdahlanır tamamen pürüzsüz hale getirilerek verniklenir¹²⁷. Gürgen veya ceviz ağacı üzerine işlenen motiflerin zeminlerine önce sülyen astar çekilir, sonra zemin rengi sürülür desen silkeleme metoduyla zemine geçirilir, düşünülen renklerle nakş edilir, kullanılan malzeme arap zankı ve toprak boyadır¹²⁸.

¹²⁴ Semih İrteş, "Kasımpaşa-Piyalepaşa Camiindeki Ahşap Üstü Kalem İşleri", *Vakıflar Dergisi*, 21, İstanbul 1990, s.174.

¹²⁵ Yıldırım Özbek, "Kalem İşi Süsleme" *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, VII, s. 907.

¹²⁶ A.Ödekan, "Edirnekâri", mad., *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, I, s.502.

¹²⁷ Ahmet Saim Arıtan, "Ciltçilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, s.553.

¹²⁸ M.Semih İrteş, "Kasımpaşa –Piyalepaşa Camilerindeki Ahşap Üstü.....", s.174.

18. yy dan sonra Avrupa sanatının etkisiyle barok öğeler çoğalmış altın yaldız, yeşil ve kırmızı boyalı bezemeler lâke olarak çalışılmıştır Edirne’ de yapılan lâke işlerine ‘Edine Lâkı ‘ denir benzer teknik ciltlerdede görülür¹²⁹.

2.4.2.3. Taş Üstü Kalem İşi

Bu teknikte, kalem işi bezeme, taşın üzerine yada taşa işlenmiş rozet şekillerine boyama ile yapılır. Sıva üstü kalem işi tekniğine benzer olup daha itina ve daha fazla zaman isteyen bir tekniktir. Anadolu Selçuklu mimarisinin ana malzemesi taştır bu nedenle Selçuklu mimarisinde kalem işi bezemeler genellikle tonoz, ayak, mihrap ve duvar gibi yerlerde temizlenmiş taş yüzeyler üzerine çeşitli renklerde boyalarla, bitkisel ve geometrik motifler kullanılarak uygulanmıştır.

Taş üstü tekniğinde uygulanan kalem işi bezemeler, sıva üstü tekniğine nazaran daha kalıcıdır.

2.4.2.4. Mermer Üstü Kalem İşi

Bu teknikte desen herhangi bir ana madde kullanılmadan direkt olarak boya ve ya varak altınla mermer üzerine uygulanmıştır. Kullanılan boya malzemesi tutkallı ve ya yağlı boya türündedir bu teknikte özellikle altın varak bol kullanılmıştır. Osmanlı klasik döneminde taştan ziyade mermer kullanılmıştır¹³⁰.

2.4.2.5. Deri ve Bez Üstü Kalem İşleri

Ahşap tabya (konstrüksiyon) üzerine deri veya bez(muşamba veya Amerikan bezi) gerilerek yapıştırılıp uygulanan bir tekniktir. Üzeri tutkalla sulandırılmış üstübeç veya lipotan sürülerek yapılır yağlı boya ve toz boyalarda uygulanmaktadır. Özellikle 17. Yüzyılda başlayan moda akımı olan barok üslup çalışmalarında uygulanmıştır bu tekniğin duvarlara uygulanmış örnekleri de bulunmaktadır (Yıldız Sarayı cariyе odaları iç bölümleri)¹³¹. Deri pahalı bir malzeme olduğu için az sayıda örnekleri bulunmakta günümüzde bu teknik hemen hemen hiç kullanılmamakta¹³².

¹²⁹ Ödekan, ‘ “Edirnekârî.....”, s.502.

¹³⁰ Hatipoğlu, *XIX.yy Osmanlı Kalem İşi*, s.27-28.

¹³¹ <http://www.egitimaleforum.com/forums/turk-susleme-sanatlari-el-sanatlari-kalem-isi-t23280.html>

¹³² Hatipoğlu, *XIX.yy Osmanlı Kalem İşi*....., s.33.

2.4.2.6. Malakâri Tekniği Kalem İşi

Tavan ve duvarlara alçı kabartma olarak yapılan renkli alçı bezemedir, malayla yapıldığı için malakâri denmiştir kendi içinde dört gruba ayrılır.

2.4.2.6.1. Sade Malakâri

İç sıva tazeyken desen çıkarılır. Öğelerin bulunduğu yüzeylere geniş başlı çiviler mihlanır ve çivileri örtecek kadar alçı, malayla sürülür. Böylece öğelerde hafif bir kabarıklık elde edilir, alçı kuruduktan sonra önce ağaç sistreyle yüzü perdahlanır ve alçı bıçağıyla zemin düşürülerek desen çıkarılır. Zemin ve desenin gerekli yerleri boyanır genellikle aralar boyalı, kabarık yerlerse beyazdır¹³³.

Bilindiği kadarıyla bu teknik Türklere ait olup Türkler tarafından kullanılmıştır¹³⁴.

Malakâri, alçı ile yapılan bir malzeme olduğu için açık hava şartlarına dayanıksız malzemesi kolaylıkla bozulabilir ve dökülebilir¹³⁵.

Bu teknikle yapılmış bezemenin en eski örneklerinden biri¹³⁶ beklide tek örnek olan 14. Yy 'ın ilk yarısına ait¹³⁷ Bilecik'teki Orhan Gazi İmareti'nin kemer kubbe içlerinde yer almaktadır. İstanbul 'da Çinili Köşkün kubbesindeki çok zengin, renkli malakâri süslemeler Fatih döneminden kalmıştır¹³⁸.

Malakâri 16.yüzyılda kubbe ve tavan bezemelerinde ışık-gölge karşıtlığını vurgulamak için yaygın bir biçimde kullanılmıştır en seçkin örnekleri, Topkapı Sarayı'nın harem dairesinde 3. Murat odasının kubbesindedir¹³⁹. 16. Yüzyıl örneklerinde altın yaldız kullanılmaya başlanmış, İstanbul Kadirga Sokullu Camisi ile Sultan Ahmet Külliyesi kubbe ve tavan düzenlemesiyle malakâri bezeme teniğine geniş ölçüde yer verilmiştir¹³⁹.

2.4.2.6.2. Müzeyyen Malakâri

Bu teknikte motiflerin iç bünyeleri oyularak desenlerde detaylar sağlanmış olur.

¹³³ A.Ödekan, "Malakâri", mad. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, s.1156.

¹³⁴ Can- Gün, *Anahatlarıyla Türk İslam*....., s.222.

¹³⁵ Demiriz, "Bilecik'de Orhan Gazi İmareti'nin.....", s.166.

¹³⁶ Can – Gün, *Anahatlarıyla Türk İslam*....., s.222.

¹³⁷ Demiriz, "Bilecik'de Orhan Gazi İmareti'nin", s.166.

¹³⁸ Can – Gün, *Anahatlarıyla Türk İslam*, s.222.

¹³⁹ Ödekan, "Malakâri.....",s.1156.

2.4.2.6.3. Hendese Malakâri

Geometrik tarzda oluşan tarzdır.

2.4.2.6.4. Rölyef Malakâri

Mermer oyma işçiliğinde olduğu gibi detaylar belirlenerek zeminle desenin yanlardan kaynaşması sağlanarak kesilme işlemi yapılır en son olarak renk kullanılacak yerler ince kıllı fırçalar ile boyanır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESENLERİN SINIFLANDIRILMASI

3.1. BİTKİSEL BEZEMELER

İslam bezemesinin önemli bir grubunu oluşturan Türk bezeme sanatında bitkisel öğeler, çiçekler, yapraklar, ağaçlar ve meyvelerdir. Çiçekler içinde doğal betimlemeler dışında Hatâyî olarak adlandırılan, kökeni belli olmayacak biçimde stilize edilmiş örge grubu önemli bir yer tutar¹⁴⁰. Hatâyî grubu adı altında toplanan bu motifler yaprak, penç, Hatâyî, üsluplaştırılmış çiçekler gruplara ayrılırlar¹⁴¹. Hatâyî grubu motifler Osmanlı döneminde önem kazanmış XVI. yüzyılda en mükemmel şeklini bularak altın devrini yaşamıştır

Yaprak: Yaprak Hatâyî grubundaki penç, goncagül, Hatâyî gibi motifleri meydana getiren ve desen içinde önemli bir yeri olan temel motiflerdendir¹⁴².

Penç: Bu motif bitkisel kaynaklı olup, herhangi bir çiçeğin kuşbakışı görüntüsünün üsluplaştırılarak çizilmesiyle elde edilir. Yaprak sayısına göre farsça isimler almıştır. Fakat zamanla en çok kullanılan beş yapraklı olacak ki, penç berk deyim haline gelerek, bütün motifleri kendi ismi altında toplamıştır daha sonra berk atılarak sadece penç denmiştir¹⁴³.

Hatâyî: Çeşitli çiçeklerin dikine kesitinin anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla çıkan bir motiftir¹⁴⁴. Türk süsleme sanatlarının başlıca motiflerindendir¹⁴⁵. Orta Asya'dan İran yoluyla Anadolu'ya ulaşan Hatâyî motifinin en yaygın kullanım sahası bulması Osmanlılar zamanında olmuştur¹⁴⁶.

Yarı üsluplaştırılmış Çiçekler: Naturalist çiçek desenlerinin ilk örneklerini bulduğumuz 16. yüzyılın ortasından başlayarak Osmanlı sanatında, özellikle 17.ve 18.yüzyıllarda görülmüştür¹⁴⁷.

¹⁴⁰ A. Ödekan, *Eczacıbaşı Sanat Ans.*, İstanbul 1997, I, 237.

¹⁴¹ İnci Ayan Birol - Çiçek Derman, *Türk Tezyini San'atlarında Motifler*, İstanbul 2001, s.13.

¹⁴² Birol- Derman, *Türk Tezyini San'atlarında*....., s.17.

¹⁴³ Birol- Derman, *Türk Tezyini san'atlarında*....., s.47.

¹⁴⁴ Hatipoğlu, *XIX.YY Osmanlı Camilerinde Kalem işi*....., s.20.

¹⁴⁵ Yılmaz Özcan, "Türk Tezhip Sanatı.....", s.302.

¹⁴⁶ Birol, - Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında*....., s.65.

¹⁴⁷ Demiriz Yıldız, *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*, İstanbul 2005, s.6.

Bu üslûp 16.yüzyılda Kanuni devrinde saray sernakkaşı tarafından ortaya çıkarılmıştır. Üslûplaşmalarına rağmen karakterlerini kaybetmemiş, bu özelliği sebebiyle kompozisyon içinde kullanılırken her biri kendi sapı ve kendi yaprağı ile çizilmiştir¹⁴⁸.

Bulut: Bu motifin çıkış yeri Çin gösterilmekte, Türklerde ise bulutun çıkış yeri tabiattır diyebiliriz¹⁴⁹. 15.16.yüzyılda bolca kullanılan bu motif sonraki yüzyıllarda çok azalmış, bazende ortadan kaybolmuştur¹⁵⁰.

Zencerek: Zincirleme halkaların birbiri içinden geçerek devamı ile oluşan bir süsleme çeşididir¹⁵¹. Bu motifin en güzel örnekleri, Selçuklu Türkleri mimarisindeki taş süslemelerinde mevcuttur¹⁵².

Rûmî: Kelime manası, Anadolu ya ait demektir. Roma imparatorluğunun ve İran yaylalarına kadar uzanan Anadolu yarımadası'na Diyâr-I Rûm denmesi sebebiyle motif bu adı almıştır. Tezyinatta önemli bir yeri olan Rûmî motifi, her devirde, her üslupta, başlangıcından günümüze kadar pek çok alanda kullanılmıştır

a) Çizilişlerine göre Rûmî çeşitleri: Sade Rûmî, Dendanlı Rûmî, İşlemeli Rûmî, Sencide Rûmî, Sarılma Rûmî (piçide Rûmî), Hurdelenmiş Rûmî.

b) Desen içinde aldığı vazifeye göre: Ayırma Rûmî, Tepelik, Ortabağ, Hurde Rûmî¹⁵³.

3.2. GEOMETRİK BEZEMELER

Geometrik bezeme çember, üçgen, kare, çokgen ve çok köşeli yıldızların oluşturdukları bezeme grubudur¹⁵⁴. Coğrafi ve tarihi çevre, geometrik süslemenin kullanılış alanlarını kuşkusuz etkilemiştir¹⁵⁵. Genel olarak geometrik süsleme, İslam sanatının kendine has görüşlerinden biridir ve bu sanatın veya etkilerinin kendini gösterdiği bütün çevrelere yayılmıştır¹⁵⁶. Türk süsleme sanatında İslam öncesi dönemde, Uygurlarda, Selçuklu, Beylikler Dönemi, ve Osmanlı Sanatında varlığını kesintisiz

¹⁴⁸ Birol- Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında*....., s.113.

¹⁴⁹ Birol- Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında*....., s.153.

¹⁵⁰ Özcan, "*Türk Tezhip Sanatı*.....", s.3.

¹⁵¹ Celalattin Karadağ, *Müzehip Muhsin Demironat'ın Hayatı, Sanatı, ve Eserleri* Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Erzurum 2007, s.12.

¹⁵² Oktay Hatipoğlu, *XIX. yy Osmanlı Camilerinde Kalem İşleri*....., s.24.

¹⁵³ Birol-Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında*....., s.182-183.

¹⁵⁴ A.Ödekan, 'Eczacıbaşı Sanat Ans', İstanbul 1997, I, 237.

¹⁵⁵ Demiriz Yıldız, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul 2000, s.7.

¹⁵⁶ Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme*....., s.31.

olarak sürdüren geometrik şekiller yaygın ve gelişmiş şekliyle Anadolu Selçukluları döneminde görülür¹⁵⁷.

Anadolu Selçukluları döneminde yaygın olan geometrik formlar İslam sanatının en karakteristik süsleme unsurudur. Türk tezyinatında Selçuklu döneminde çok kullanılmasına karşın Osmanlılarda bu motifin kökenlerindeki sembolik anlam yavaş yavaş kaybolmuş ve zamanla sade bir süsleme haline gelmiştir¹⁵⁸.

Geometrik desen çok defa yardımcı başka elemanlarla birleştirilmeden bütün yüzeyi kaplamıştır. Zaman zaman geometrik motiflerin birincil eleman olduğu; çizgilerin aralarının bitkisel veya Rûmîli kıvrımlar gibi farklı kökenli motiflerle doldurulduğunu görürüz. Bazen de tersine, geometrik desen, bitkisel motifler için dolgu olarak kullanılmıştı. İslam kültürünün egemen olduğu bütün çevrelerde hemen hemen her teknikte ve malzeme üzerine uygulanmıştır¹⁵⁹. Bezemenin önemli elemanlarından biri olan geometriyi sınırsız kullanmıştır¹⁶⁰.

3.3. FIGÜRLÜ BEZEMELER

Türk sanatının Orta Asya da görülen ilk örneklerinde stilize hayvan motifleri ağırlıktadır ¹⁶¹Türkler yaşadıkları coğrafya ve iklim şartları içinde göçebe (konar-göçer) bir hayat tarzı tercih etmişlerdir, hayatta kalabilmek için mücadele ve dayanıklılık gerektiren hayvanlarla ve tabiatla iç içe bu hayat tarzının etkisi kültürü ve sanatı derinden etkilemiştir. Bu yüzden sanat eserlerinde hayvan figürleri ve hayvanlarla ilgili konular öne çıkar¹⁶².

Osmanlı döneminde hayvan figürlerine bezeme sanatında çok nadir olarak rastlanmış ¹⁶³ bir İslam sanatı olarak figürü ve figürlü bezemeyi sınırlı ölçüler içinde kullanmıştır¹⁶⁴.

15.yüzyıldan sonra İslam'ın etkisiyle figürlü bezemeden uzaklaşarak nebati motiflere yönelinmiştir. 15.yüzyıla kadar gerek mimaride gerekse diğer sanat dallarında çeşitli hayvan şekillerinin detaylı yapılan süslemelerde çok benimsendiği görülmektedir.

¹⁵⁷ Özkeçeci- Ş. Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında.....*,s.92-93.

¹⁵⁸ Güney K.Zeynep, Güney A.Nihan, *Osmanlı Süsleme Sanatı*, Ankara 2001, s.60.

¹⁵⁹ Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik.....*, s.7.

¹⁶⁰ Demiriz Yıldız, *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*, İstanbul 2005, s.6.

¹⁶¹ Özkeçeci- Ş. Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında.....*, s.106.

¹⁶² Özkeçeci İlhan, *Türk Sanatında Kompozisyon*, İstanbul 2005, s.9.

¹⁶³ Güney K.Zeynep, Güney A.Nihan, *Osmanlı Süsleme Sanatı.....*, s.54.

¹⁶⁴ Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal.....*, s.6.

Fatih dönemi bazı cilt kaplarında rastlanılan hayvan figürleri diğer figürlerden farklı olarak sade ve soyutlamaya dönük anlamda karşımıza çıkar. Oysa Selçuklu döneminde hayvan figürleri,gerek mimaride gerekse diğer süsleme sanatlarında en ince ayrıntısına kadar işlenmiştir¹⁶⁵.

Önceleri dini ve tılsımlı bir anlamda kullanılan efsanevi motifler, daha sonraları tamamen tezyini bir görünüm kazanmış ve sanat eşyaları üzerinde yalnızca bir süsleme unsuru olarak yer almıştır¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Güney K.Zeynep, Güney A.Nihan, *Osmanlı Süsleme*....., s.54.

¹⁶⁶ Özkeçeci- Ş. Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında*....., s.107.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HOŞAP KALESİ

4.1. GENEL KONUMU

Hoşap (Güzelsu)'un merkezinde Van-Hakkari karayolunun kuzeyinde, aynı adla anılan suyun kuzey doğusunda kurulmuştur. "Bu sebeple (Hoşap kalesi) adıyla tanınmaktadır"¹⁶⁷.

4.2. YAPININ TARİHÇESİ

Hoşap Van Gölünün Güney Doğusunda Kut, Baset, Kapir dağları arasındaki geniş plato üzerinde aynı adı (Hoşap-Güzelsu) taşıyan akarsuyun kenarında kurulmuştur¹⁶⁸.

Hoşap Kalesinin bulunduğu yerde önceleri bir Urartu askeri tesisinin bulunduğu kabul edilmektedir. Tesisin Van'dan başlayıp, Gürpınar Ovası ve Çavuştepe Kalesi üzerinden geçip, Hoşap Suyu Vadisini takip ederek Zab Başı ve Kelişin üzerinden Urmiye Gölünün kıyılarına ulaşan Urartu güneydoğu 'Ordu Yolunu' korumak amacıyla kurulduğu sanılmaktadır¹⁶⁹.

Özellikle giriş burcunun kuzeyindeki duvar temellerinde yer alan taş blokların işçilik bakımından Urartu dönemine ait olduğu kesinlik taşımaktadır. Ayrıca kapıdan sonra ana kayaya oyularak işlenmiş basamak ve koridorlar yine Urartular döneminden kalmadır¹⁷⁰. Kalenin kalan izlerinden Urartular tarafından kurulduğu; Bizans, Vaspurakan, Abbasi, Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, ve Safevi dönemlerinde kullanıldığı; Son şeklini ise Osmanlı devletine bağlı¹⁷¹ 1643'te Mahmudi aşireti beylerinde Sarı Süleyman tarafından yapıldığını¹⁷² iç kalenin giriş kapısı üzerindeki kitabeden öğrenmekteyiz¹⁷³.

Siyah bazalt taş üzerine, üç satır halinde altı mısra olarak, farsça yazılmıştır.

¹⁶⁷ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*....., s.11.

¹⁶⁸ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrası*....., s.214.

¹⁶⁹ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*....., s.11.

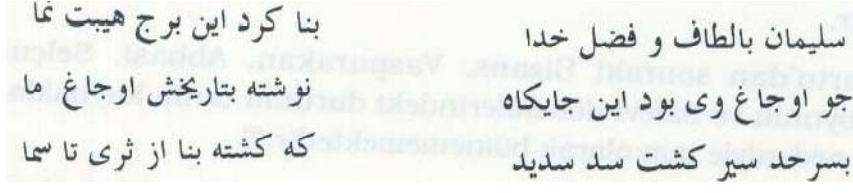
¹⁷⁰ Van 2006 Kültür ve Turizm envanteri....., s.124.

¹⁷¹ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrası*....., s.214.

¹⁷² Cengiz Alper, *Çeşitli Yönleriyle Van*, Ankara 1983, s.46.

¹⁷³ Belli, *Tarih Boyunca*....., s.495.

Metin:

Okunuşu:

Süleyman bi eltâfu fazlı Huda Bina kerd in burc-i heybet-nümâ Çu ocağ-ı ma vey bûd in câygâh Nuvište bi tarihine "ocağ-ı ma" Be serhad siper geşt setti sedîd Ki geşte bina ez sera ta semâ

Türkçe Anlamı:

"Süleyman Allah'ın lutufları ve fazlıyla

Bu heybetli kaleyi inşa etti

Bu yer onun ocağı olduğu için

Tarihine "ocağı ma" (1052) yazılmıştır.

Yerden göğe yükselen bina

Sınıra kadar sapasağlam bir set oluşturdu."şeklindedir.

Mahmudi Hükümeti'nin merkezi olan Hoşap'taki kalede Mahmudi Beyleri XIX. Yüzyılın ortalarına kadar oturmuşlardır¹⁷⁴.

1839'da Tazminat Fermanının getirdiği yeni idari düzenleme ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu da ki ırsi yönetim şekline son verildiğinden Mahmudi (Hoşap) Beyliği de Van Eyaleti' ne bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiştir. 1869'da Mahmudi kazasının merkezi Saray kasabasına nakledilmiş. Hoşap bu kazalara bağlı nahiyele arasında yer almıştır. Ancak 1880 yılında teşekkül ettiren Hamidiye kazasının merkezi Hoşap olmuştur¹⁷⁵. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra önemini kaybeden Hoşap, 1925'te Van iline bağlı nahiye olmuştur.

¹⁷⁴Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*....., s.12-13.

¹⁷⁵ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında*....., s.215.

4.2. YAPININ TANIMI

Kale, Hoşap suyunun kenarında yükselen sarp ve dik bir kaya kütlesi üzerine kurulmuş içkale ile bunun kuzeyinde üç yönde kuşatan dış kaleden meydana gelmiştir. İçkalenin kurulduğu tepe güneyden ve doğudan dik, kuzeyden meyilli bir arazi yapısı göstermektedir. Dış kalede kuzeyden ve güneyden meyilli çukurlaşan bir dere içerisinde¹⁷⁶. Dış kale surları arazinin yapısına göre şekillenmiş; Doğu, kuzey ve batıdan dolanan surlarla çevrelenmiştir. Doğu surları kısmen, batıdakiler ise büyük ölçüde yıkılmış durumdadır¹⁷⁷. Kayalık bir kütleden oluşan tepenin topoğrafik konumuna göre iç kale şekillenmiştir. Kalenin doğu- batı doğrultusunda uzanan dikdörtgene yakın planı, doğuda daha geniş tutulmuş, batıya doğru daralma göstermektedir¹⁷⁸.

Kalenin dibinden Hoşap nehri geçtiği için kaleye Hoşap kalesi denmiştir. Eski ismi Erçikbâlâ' dır. Hoşap nehri Hakkari dağlarından ve Hüsni yaylalarında toplanıp bu kale altında Hoşap nehri adını alarak batıya doğru akar ve Van sahası içinde Edremit bağlarından geçer. Hakkari'nin Vustan Kalesi dibinde Van Gölüne dökülür¹⁷⁹.

Kaleye güneyden ve doğudan tırmanmak asla mümkün değildir (Foto 2). Batı ve kuzeyde kapıları mevcuttur¹⁸⁰. İç kaleye girişi, kuzey taraftaki burcun batı yüzüne açılmış kapı sağlamaktadır¹⁸¹. Muntazam kesme taşla örülen burcun mimarisi kadar kayalar arasına gizlenmiş demir kapısı da görkemli bir yapıya sahiptir. Günümüze değin çok iyi korunan kale kapısı, Van Bölgesindeki tek demir kapı örneğini oluşturmaktadır¹⁸². Evliya Çelebi bu kapı için; Binanın ustası bu kapıyı iki kule arasında yapmıştır ki hiç görünmez. Osmanlı ülkesindeki kale kapıları hep ağaç üzerine demir kaplı kapılardır ki ateş etsen ağacı yanar, demirleri dökülür, ama bu Hoşap Kalesi kapısının her kanadı üç yüz kantar Nahşivan demirindendir, hiç ağaç kısmı yoktur, demektedir¹⁸³.

¹⁷⁶ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine* , s.13.

¹⁷⁷ Cumhuriyetin 75. Yılında Van, Ankara , s.81.

¹⁷⁸ Mehmet Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*.....,s.15.

¹⁷⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*.....,s.624-625.

¹⁸⁰ Alper, *Çeşitli Yönleriyle*..... , s.46.

¹⁸¹ Top, *Hoşap'taki Mahmudi*.....,s.15.

¹⁸² Belli, *Tarih Boyunca*.....,s.495.

¹⁸³ E., Çelebi, *Seyahatname*.....,s.624.

Kapı açıklığı 0.35 m genişliğinde bazalt taş sövelere oturan düz atkı taşıyla kapatılmıştır. Kapı lentosu da yekpare 1.20 m boyunda bazalt taşından yapılmıştır. 1.60 m genişliğinde ki kapı açıklığının orijinal som demirden kapı kanatları örtmektedir¹⁸⁴.

Kuzey doğu surlarının orta burcunda zorunlu hallerde kaleye geçit veren küçük ölçüde ikinci bir kapı daha bulunmaktadır¹⁸⁵. İç kale beden duvarları üzerinde yer alan burçlardan giriş burcu, gerek düzgün kesme taş işçiliği ve gerekse büyük bir kule görünümünde olması nedeni ile dikkat çekmektedir. Bu burçla beraber kuzey beden duvarında ikisi doğu tarafta diğeri ikisi batı tarafında dört burç daha yer almaktadır. Batı, doğu ve ikinci tahkimat duvarı da birer burçla desteklenmiştir.

Giriş burcu kuzey beden duvarın ortasında dışa taşıntılı olarak yapılmıştır Dairesel bir planı vardır. Kuzey ve doğu tarafın alt kesimi harçla tutturulmuş iri blok taşlarla yapılmıştır. Burcun üst kısımları ve batı tarafında kırmızı kum taşından yapılmış kesme taşlar kullanılmıştır. Kesme taşlar blok şeklinde oldukça büyük tutulmuştur. Kuzey duvarı üzerinde doğu tarafa doğru yer alan burç, yarım silindirik olarak yapılmıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan burç, doğrudan kayalara dayanmakta ve silindirik bir plana sahiptir, düzgün sıralı taşlarla örülmüştür. Batı duvarının kuzey tarafında yer alan burç, alttan yarım silindir ile gövde üzerinde beş köşeli olarak devam etmektedir. Kuzey duvarı üzerinde batı köşede yer alan burçlardan batıda ki yarım daire bir plana sahiptir. Buna doğudan bindirilmiş ikinci burç daha aşağıda tutulmuştur. Burcun sonradan yapılan onarımlarla asıl yapısı bozulmuş üzeri betonla kaplanmıştır. İkinci kademe tahkimat duvarı üzerinde yer alan burç, duvarın ortaya yakın bir yerine yerleştirilmiştir. Yarım silindirik olarak yapılmış, bir sıra ince bir sıra kalın tutulmuş moloz taşlarla yapılmıştır. Doğu duvarı üzerinde güney tarafa yer alan burç, kayalara oturan yarım daire planlı bir kaide üzerine kerpiçten beş köşeli olarak yapılmıştır¹⁸⁶.

İç kalenin dört kademeli yapılışına uygun birinci kademede selamlık, mescit ve zindan, ikinci kademede hamam, üçüncü kademe de harem ve dördüncü kademe de seyir köşkü ve bey hamamı bulunmaktadır¹⁸⁷. İç kalenin en yüksek yerinde manzaraya hakim bir noktaya seyir köşkü kurulmuştur. Doğu- batı doğrultusunda uzanan on iki köşeli ve kenar uzunlukları bir birinden farklı yamuk bir plana sahip olan köşke, kuzey

¹⁸⁴ Top, *Hoşap'taki Mahmudi*....., s.16.

¹⁸⁵ Belli, *Tarih Boyunca*.....s.496.

¹⁸⁶ Top, *Hoşap'taki Mahmudi*....., 18-20.

¹⁸⁷ Top, "Savunma Hatlarından.....", s.207.

batıda ki kapıdan girilmektedir¹⁸⁸.Yapı; kumandanlık dairesi müdafilerin kışlası, saray ve asıl ikamet edilen bölüm olarak da tanımlanmaktadır. Duvarlar, düzgün sıralı moloz taşlarla örülmüştür. Köşelerde kırmızı kum taşından kesme taşlarla bir birine bağlanmıştır¹⁸⁹.

Harem köşkü, seyir köşkünün batısına yerleştirilmiştir. Meyilli zemin üzerine oturduğundan iki bölüm halinde planlanmıştır¹⁹⁰. Haremin beye ait batıdaki asıl bölümü dikdörtgen planlı düzgün bir yapıya sahiptir. Ortada bir holle bunun güney ve kuzeyine yerleştirilmiş ikişer odadan meydana gelmektedir. Örtü sistemi yıkılan bu bölüm diğerine göre daha sağlam görünümündedir. Odalar aynı mimari düzenleme ile ele alınmış, sivri kemerli pencere kavsaraları ile ocak ve dolap nişlerinin üst kısımları alçıdan mukarnaslar ve prizmatik üçgenlerle zenginleştirilerek daha itinalı bir işçilik sergilenmiştir¹⁹¹.

Ali Saim Ülgen 1948’ Hoşap Kalesinde gördüklerini şöyle anlatmaktadır. Kalenin harem kısmında XVII. yüzyıla aidiyeti, renk ve motiflerinden anlaşılan çok güzel çiçek tezyinatı bakiyelerine rastladım. Bunlar pencere içleri ve duvarlarda görülmekte, gerek renk, gerek şekil itibariyle Osmanlı sanat tesirlerini ifade etmektedir¹⁹². Bu süslemeler büyük ölçüde tahrip olmuştur. Ayrıca, kuzeydeki pencerelerden, batıdakini çevreleyen alçı kabartma bordürden az bir parça kalmıştır¹⁹³.

Haremin batısında yer alan selamlık, doğu- batı istikametinde uzanan dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Uzun bir salonla, batısına bitişen tek odadan müteşekkil bu yapıda iki katlıdır. Mimari ve süsleme özellikleriyle haremin tekrarı durumundadır. Salona daha fazla pencere ve dolap nişi açılmıştır¹⁹⁴. İç kalenin güneybatısında, harem duvarına bitişik olarak mescit yer almaktadır. Duvarları sağlam kalan mescidin kubbe örtüsü tamamen yıkılmış vaziyettedir¹⁹⁵. Kalenin ayrıca fırın ve zindan odaları günümüze ulaşabilmiştir. Fırın tuğladan yapılmış oval planlı, üzeri kubbeye örtülü tandırı ile önünde çalışma mekânı ve külhanı bulunmaktadır.¹⁹⁶ Zindan, iç kalenin orta

¹⁸⁸ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında*....., s.222.

¹⁸⁹ Top, *Hoşap’taki Mahmudi*....., s.21.

¹⁹⁰ Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında*....., s.222.

¹⁹¹ Belli, *Tarih Boyunca*.....,s.497.

¹⁹² Ali Saim Ülgen, “Hoşap (Mahmudi) Kalesi”, *İ.F.D.*, 2, Ankara 1953, s.86.

¹⁹³ Top, “Savunma Hatlarından.....”, s.210.

¹⁹⁴ Uluçam. *Ortaçağ ve Sonrasında*....., s.223.

¹⁹⁵ Top, “Savunma Hatlarından.....”, s.207.

¹⁹⁶ Belli, *Tarih Boyunca*....., s.497.

kesimine yakın, kuzey sur duvarlarının hemen gerisinde, haremın kuzey doğusunda yer almakta olup ¹⁹⁷ kısmen kayaların oyulmasıyla elde edilmiş merdivenle inilen büyük mekânlar şeklindedir¹⁹⁸.

4.3. HOŞAP KALESİ'NDE KULLANILAN TEKNİK ve MALZEMELER

Hoşap Kalesi'nin bulunduğu yerde önceleri bir Urartu askeri tesisinin bulunduğu kabul edilmektedir¹⁹⁹ Urartu duvar kalıntılarına ait iri taşlar kalenin kuzey ve kuzeydoğu kesimindeki temel duvarlarında belirgin olarak görülmektedir. Kalede kullanılan ana malzeme taş olup, taşın yanı sıra kerpiç, tuğla ve ahşap malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

Kale giriş burcunda düzgün kesme taş; iç kale beden duvarları, burçlar, seyir köşkü, harem ve selamlıkta kabayonu ve moloz taş kullanılmıştır²⁰⁰.

Kale girişinin tamamen yeni yapıldığı anlaşılmakta, ancak kapıdan sonra ana kayaya oyularak işlenmiş basamak ve koridorlar yine Urartu döneminden kalmadır²⁰¹. Kalenin yapımında devşirme malzeme olarak kullanılan bir başka Urartu eseri de, dış kapının üstüne yatay olarak konulan siyah bazalt taşından yapılmış "T" biçimli "kör pencere" dir²⁰².

Giriş burcunda kırmızı kum taşından farklı büyüklüklerde yontulmuş kesme taşlar kullanılmıştır. Ayrıca kale giriş kapısı üzerinde iki renkli kesme taşlara yer verilmiştir. Genelde kabayonu şeklinde düzenlenmiş taşlarla düzgün derz sıraları oluşturarak dizilmiş duvarlar yanında harçla tutturulmuş moloz taş duvarlarda görülmektedir. Bir sıra ince, bir sıra kalın taşlardan duvar örgüleri olduğu gibi genelde düzgün blok taşlar kullanılmıştır.

Kerpiç iç kalenin doğu sur duvarlarının üst kısmında, kuzey doğudaki burçta, selamlık ve haremın ikinci kat duvarlarında, seyir köşkünün iç duvarında görülmektedir. PTuğla ise sadece seyir köşkündeki kulelerden doğudakinin külah ile üst pencerelerin kemerlerinde, fırının tandır kısmında mevcuttur²⁰³. Ayrıca üç surla

¹⁹⁷ Top, "Savunma Hatlarından", s.207.

¹⁹⁸ Belli, *Tarih Boyumca*....., s.497.

¹⁹⁹ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*, s.11.

²⁰⁰ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*....., s.45.

²⁰¹ *Van 2006 Kültür ve Turizm*....., s. 124.

²⁰² Belli, *Tarih Boyumca*.....,s.494.

²⁰³ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*....., s.45.

çevrili olan ²⁰⁴ dış kale sur duvarları Van yöresinde bad adı verilen ince dal ve çamurla yapılmış dolgu duvarlar görünmektedir²⁰⁵. Kalenin harem ve selamlık kısmında renk ve motiflerinde Osmanlı'nı 17. Yüzyıla ait olduğu anlaşılan kalem işleri görülmektedir²⁰⁶. Pencere içlerinde ve duvarlarında görülen kalem işlerinin çoğu günümüze harap bir şekilde ulaşmıştır. Kalede kullanılan teknikler arasında süsleme amaçlı olarak alçı kabartmalara da yer verilmiş, bunlar haremın kuzey batı odasında bulunmakta bunların büyük bir kısmı dökülmüş günümüze çok az bir kısmı ulaşmıştır.

Kalede madeni eser olarak demir kapı kanatları dikkat çekici olup tamamı demirden yapılan kapı kanatları yuvarlak başlı çivilerle perçinlenmiştir²⁰⁷. Kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

²⁰⁴ Alper, *Çeşitli Yönleriyle*.....s.46.

²⁰⁵ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*....., s.45.

²⁰⁶ Ülgen, *Hoşap (Mahmudi) Kalesi*....., s.86.

²⁰⁷ Top, *Hoşap'taki Mahmudi Beylerine*....., s.45.

Foto1: Kaleden Genel Görünüş

Foto2: Kalenin Doğudan Görünüşü

Foto3: Kalenin Güneydoğudan Görünüşü

Foto4: Seyir Köşkü Güneyden Görünüşü

Foto5: Kalenin Güneydoğudan Genel Görüşü

Foto6: Kalenin Güneyden Görünüşü

Foto7: Kaleden Genel Görünüşü

Foto8: Kalenin Doğudan Görünüşü

Foto9: Kalenin Kuzeydoğudan Görünüşü

Foto10: Kalenin Güneybatıdan Görünüşü

Foto11: Kalenin Kuzeybatıdan Görünüşü

Foto12: Kalenin Kuzeybatıdan Görünüşü

Foto13: Kalenin Giriş Burcu

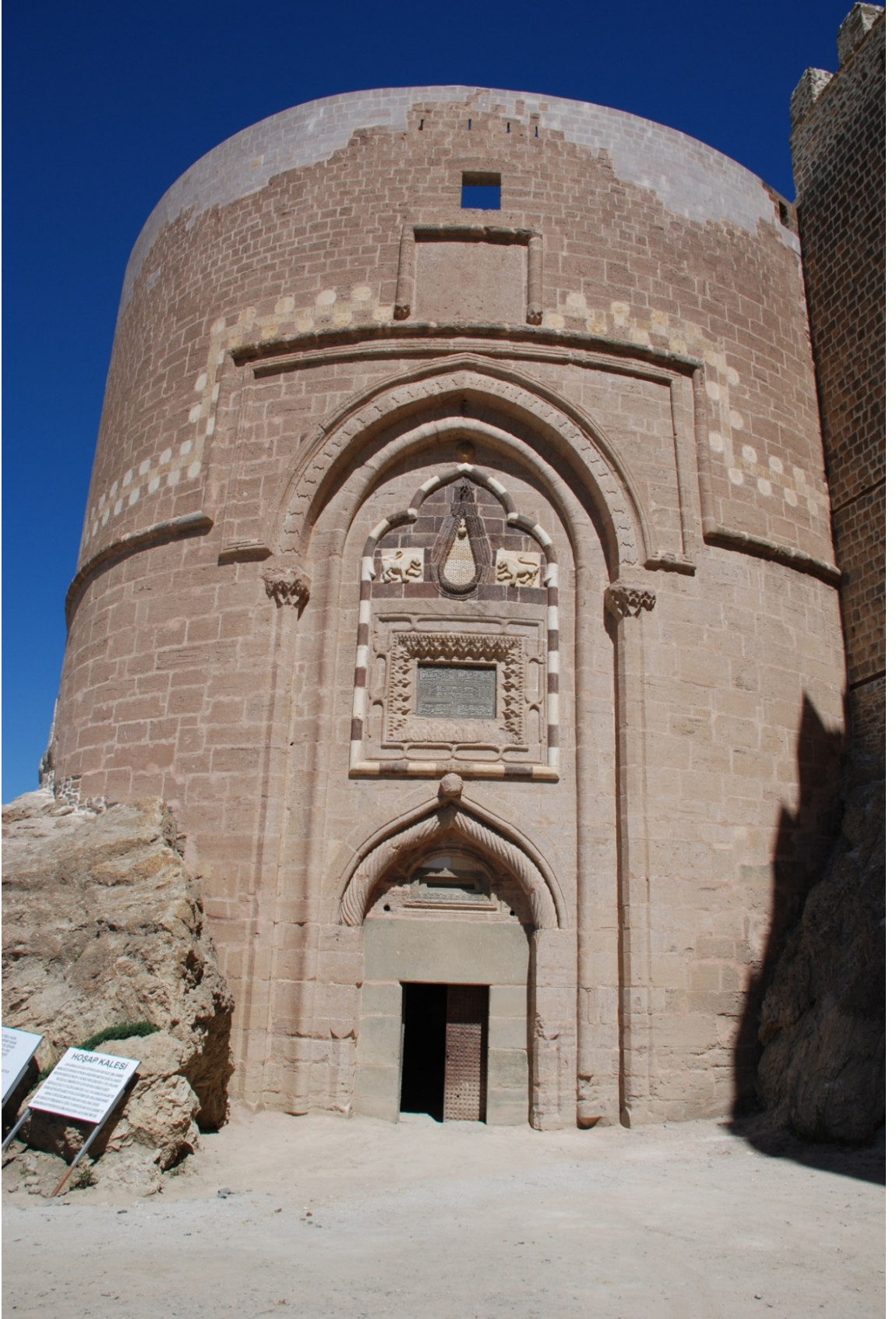

Foto14: Hoşap Kalesi Giriş Burcu

Foto15: Giriş Burcunda Yer Alan Aslan Kabartmaları ve Kitabe

Foto 16: Giriş Burcunda Yer Alan Aslan Kabartmaları

Foto17: Giriş Burcunda Yer Alan Kitabe

Foto18: Giriş Burcunda Yer Alan Kör Pencere ve Demir Kapı

Foto19: Giriş Kapısı Üstünde Yer Alan Kör Pencere

Foto20: Giriş Kapısı Üstünde Yer Alan Kör Pencere

KATALOG

5.1. TAŞ İŞÇİLİĞİ

Hoşap Kalesinde taş işçiliği, taçkapı formunda düzenlenmiş olan giriş burcunda yer almaktadır. Taçkapı da geometrik, bitkisel ve figürlü süslemeler mevcut olup, bezemelerin tamamı kabartma olarak işlenmiştir

Foto21: Hoşap Kalesi Giriş Burcu

5.1.1

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

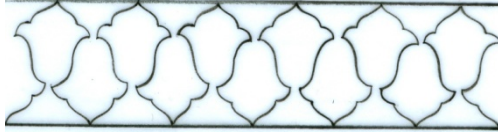
Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No: 1

Foto No: 22

Malzeme ve Teknik: Taş malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Taçkapı iki yandan mukarnas başlıklı sütuncelere oturan sivri kemerle kuşatılmıştır. Bu sivri kemer yayı bir bordür şeklinde ters-düz yerleştirilmiş tepelik motifleriyle bezenmiştir.

Çizim 1: Taçkapı Kemer Yayı

Foto 22: Taçkapı Kemer Yayı

5.1.2.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

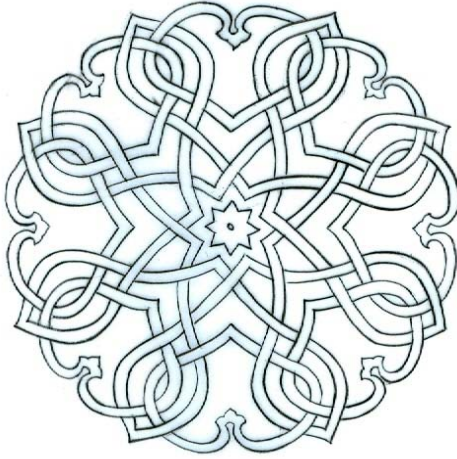
Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No: 2

Foto No: 23

Malzeme ve Teknik: Taş malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Kabara olarak işlenen bezeme Hoşap Kalesi taçkapı üzerindeki kitabenin üstünde yer alan, üç dilimli kemerin tam ucunda yer almaktadır. 1/8 olarak tasarlanan süsleme merkezi kompozisyon özelliği göstermektedir. Bu yıldız kolları alttan ve üstten birbirini keserek bir kompozisyon oluşturmaktadır. Ayrıca kabaranın merkezinde sekiz kolu bir yıldıza yer verilmiştir.

Çizim 2: 1/8 Tasarlanan Kabara

Foto 23: 1/8 Tasarlanan Kabara

5.1.3.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Yapıdaki Yeri: Taçkapı.

Çizim No: 3, 4, 5, 6

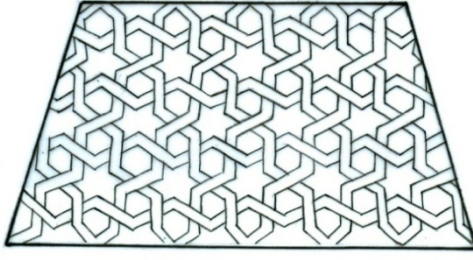
Foto No: 24, 25, 26

Malzeme ve Teknik: Taş malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon Özellikler: Damla motifi taçkapı da inşa kitabenin üstündeki üç dilimli kemerin içinde yer almaktadır. Damla formunu dıştan düz yüzeyli zencerek çevrelemekte, aynı formda içte ters 'V' şeklindeki kaval silmeyle, zeminde altı kollu yıldız bulunmaktadır. Açık renk olan bu altı kollu yıldızlar birbirini alttan ve üstten keserek tekrar oluşturmaktadır. Ayrıca bu damla formunun en uç kısmında 1/4 olarak tasarlanan bir kabara yer almaktadır.

Çizim3,4: Damla Formunda Tasarlanan Zencerek ve Ters “V” Kaval Silme

Çizim 5: Altı kollu Yıldız Motifi

Foto 24: Damla Formu içindeki Altı Kollu Yıldız Motifinden Ayrıntı

Çizim 6: 1/4 Tasarlanmış Kabara

Foto 25: Damla Formu İçinde kabara

Foto 26: Taçkapı da Yer Alan Damla Formu içindeki Kabara ve Geçmeler

5.1.4.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

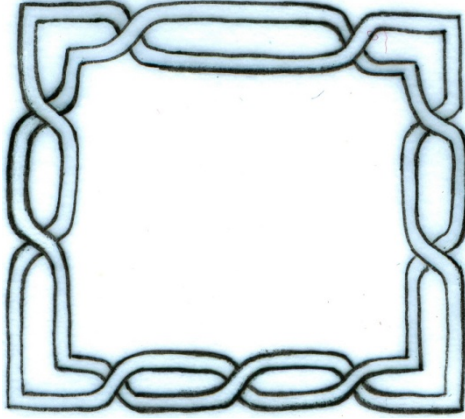
Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No: 7

Foto No: 27

Malzeme ve Teknik: Taş malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Taçkapıda yeralan inşa kitabesini dıştan kitabeli zencerek çevrelemiş. Bu kitabeli zencereğin içi boş bırakılmıştır.

Çizim 7: Kitabeli Zencerek

Foto 27: Taçkapı' da Bulunan Kitabe

5.1.5.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No: 8, 9, 10, 11, 12, 13

Foto No: 28, 29, 30, 31, 32

Malzeme ve Teknik: Siyah bazalt taşına kabartma tekniği uygulanmış

Kompozisyon: Siyah bazalt taşına yazılan kitabe üç satır, altı mısradan oluşmaktadır. Bu satırların dizilişine göre zencerek tasarlanmıştır. Kullanılan ikili zencerek satırlar arasından geçerek birbiriyle bağlantısı kopmadan bütün kitabeyi çevrelemektedir. Kitabenin ilk mısrasında rûmî dalı işlenmiş, aynı mısranın sonundaki boşluklara lale motifleri işlenmiştir.

İkinci mısrada yer alan bezeme yine rûmî motifi olup, bu rûmî dallarından biri aşağı diğeri yukarı bakar şekilde işlenmiş, ortada ise tepelik motifi oluşmuştur. Kitabenin ortasında yer alan ikinci satırın sağında ve solunda simetrik olarak tasarlanan bezemeler mevcuttur. Bu bezemeler kare bir form içine işlenmiş olan sekizgeni, 1/4 simetrik geçmeler çevrelemektedir.

Köşe boşlukları yarım kullanılan yıldız motifleriyle doldurulmuştur. Ayrıca üçüncü ve dördüncü mısralar dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. İki mısranın ortasından geçen çizginin sağında ve solunda simetrik olarak tepelik formunda rûmî işlenmiştir. Bu dikdörtgen yerleştirilmiş satırların dört tarafına köşebent tarzında rûmî yerleştirilmiştir. Kitabenin son iki mısralarında aynı bezeme işlenmiş olup, bu bezeme yazının üstünde yer alan uzun nokta zencerek motifidir. Köşelere ise yarım yıldız motifi işlenmiştir.

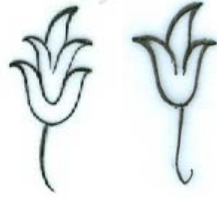
Çizim 8: İkili Zencerek

Foto 28: Kitabede Yer Alan Zencerek Motifi

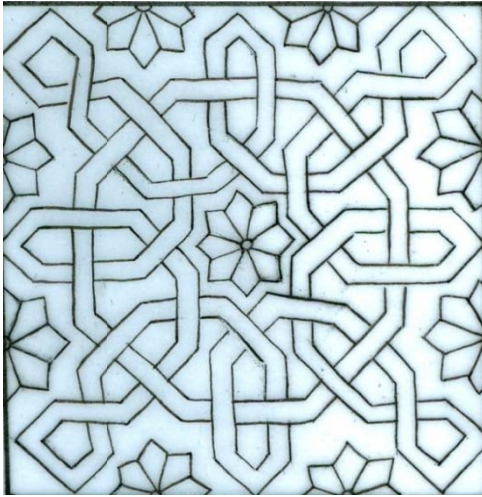
Çizim 9: Rûmî Dalı

Çizim 10: Lale Motifi

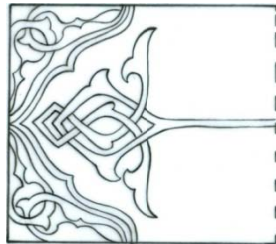
Foto 29: Kitabenin İlk Satırından Ayrıntı

Çizim 11: Sekizgen formu 1/4 Geçmeler Çevrelemekte.

Foto 30: Kitabenin İkinci Satırından Ayrıntı

Çizim 12: 1/2 Simetrik Olarak Tasarlanan Rûmî Motifleri

Foto 31: Kitabenin İkinci Satırı

Çizim 13: Uzun Nokta Zencerek

Foto 32: Kitabenin Üçüncü Satırı

5.1.6.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

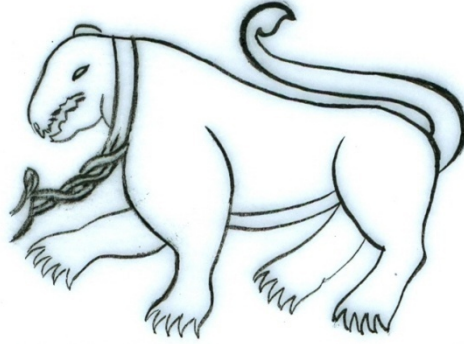
Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No: 14

Foto No: 33

Malzeme ve Teknik: Taş malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Damla formunun iki yanında yer alan kare bir form içine aslan figürleri kabartma olarak uygulanmıştır. Birbirine bakar vaziyette olan bu aslan figürlerinin kuyrukları gövde üzerinde ters dönmüş, pençeleri ve dişleri belli olup, yürür vaziyette işlenmiştir

Çizim 14: Kabartma Olan Aslan Figürü

Foto 33: Taçkapıda Yeralan Aslan Figürü

5.1.7.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van'nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

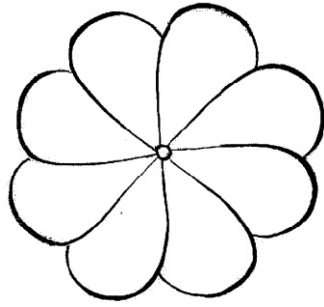
Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No: 15

Foto No: 34

Malzeme ve Teknik: Taş malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Giriş kapısı üzerinde bulunan sivri kemerin hemen üstünde ki kabara da çark-ı felek işlenmiştir.

Çizim 15: Çark-ı felek olarak İşlenen Kabara

Foto 34: Giriş Kapısı Üstündeki Kabara

5.1.8.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

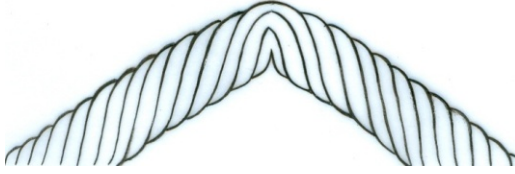
Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No: 16

Foto No: 35

Malzeme ve Teknik: Taş malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Giriş kapısı üzerinde yer alan sivri kemer yayı burma tarzında işlenmiştir.

Çizim 16: Burma Tarzında İşlenen Sivri Kemer Yayı

Foto 35: Giriş Kapısı Üzerinde Buluna Kemer

5.1.9.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Taçkapı

Çizim No:17

Foto No: 36

Malzeme ve Teknik: Siyah bazalt taşına kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Siyah bazalt taşından yapılan kör pencere dikdörtgen bir formdadır.

İç içe iki girinti şeklinde olan kör pencereyi bir bordür çevrelemektedir.

1/4ters ve düz simetrik olan bezeme dört iplik üzerinde Rûmî motifidir.

Çizim 17: 1/4Ters-Düz Simetrik Bezeme

Foto 36: Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan
Kör Pencere

5.1.10.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

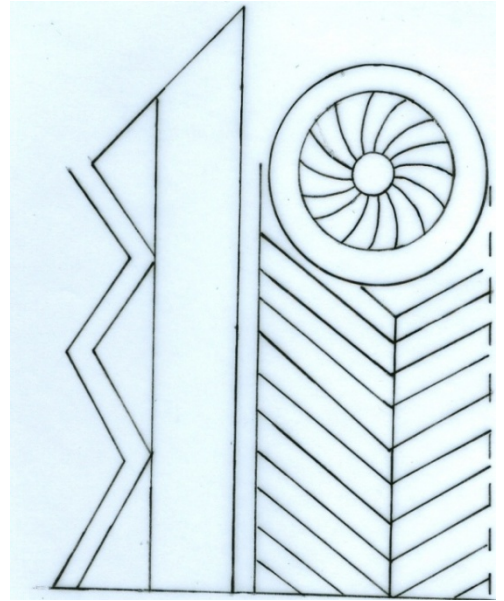
Yapıdaki Yeri: Bilinmemekte

Çizim No: 18

Foto No: 37

Malzeme ve Teknik: Taş malzeme üzerine kazıma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Geometrik çizgilerle oluşturulan desenin üst tarafında çark-ı felek işlenmiştir.

Çizim 18: Çark-ı felek Bezeme

Foto 37: Buluntu

5.2. ALÇI BEZEME

Hoşap kalesinde alçı bezeme kalenin harem bölümünde ve yapılan kazı çalışmalarında çıkan alçı buluntulardan mevcuttur. Bu alçı bezemeler kabartma tekniği kullanılarak yapılmıştır. Haremin kuzeybatı odasında yer yer dökülmeden günümüze gelen bu alçı bezemelerde kalıp yöntemi uygulandığını söylenebilir.

Foto38: Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı

Foto 39: Harem Kuzeybatı Odası Kuzey ve Batı Duvarı

Foto 40: Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı

Foto 41: Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarında bulunan Alçı Bezeme

Foto 42: Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemedan Ayrıntı

Foto 43: Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemedan Ayrıntı

Foto 44: Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemedan Ayrıntı

5.2.1:**Yapının Adı:** Hoşap Kalesi**Yapının Bulunduğu Yer:** Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü**Envanter No:** H.K.K.12.06/2010**Yapıdaki Yeri:** Harem kuzeybatı odası kuzey duvarı.**Çizim No:** 19**Foto. No:** 45**Malzeme ve Teknik:** Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Kare bir formda tasarlanan desen 1/2simerik olup, dört taraftan devam eder şekilde tasarlanmıştır. Belli bir yönü bulunmayan desen, rûmî grubu motifleriyle birlikte stilize grubu motifleri de kullanılmıştır. Merkezde yaprakla sonlanan desen klasik bezeme anlayışı göstermemektedir. Ortabağ motifinden çıkış yapan narçiçeği ve narçiçeğinin meyvesiyle birlikte birde bağımsız bir daldan çıkış yapan lale motifleri mevcuttur.

Yapıda kullanılmış şekline bakıldığında pencerelerin ve ocak nişinin alt kısmında desen farklı yerleştirilmiş olup, sağ ve sol taraflarda farklı yerleştirilmiştir. Kompozisyon dört taraftan devam edebilecek şekilde tasarlanmıştır.

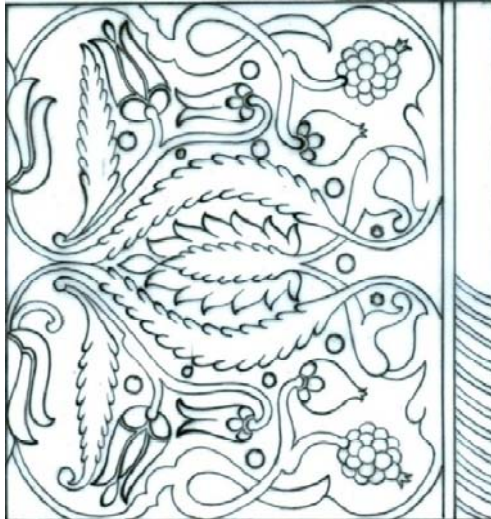
Çizim 19: 1/2 Simetrik Alçı Bezeme**Foto 45:** Harem Kuzeybatı Odası Kuzey Duvarı Alçı Bezemedan Ayrıntı

Foto 46: Harem Kuzeybatı Odası, Batı Duvarı

Foto 47: Harem Kuzeybatı Odası, Batı Duvarında Bulunan Alçı Parçası

5.2.2.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K.01.01/2009

Yapıdaki Yeri: Harem odaları, kuzeybatı odası, batı duvarı

Çizim No: 20

Foto No: 48

Malzeme ve Teknik: Alçı bezemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Alçı bezeme olan desen iki taraftan sütuncelerle sınırlandırılarak, yapıda bordür olarak kullanılmıştır. Desen çift iplik tarzında işlenmiş, ipliklerden birinde rûmî motifi işlenmiş olup diğer iplikte stilize grubu motifleri işlenmiştir. Stilize grubu motiflerin kullanıldığı iplik üzerinde lale ve karanfil motifleri bezenmiş, karanfil motifi çift tahrir tarzında işlenmiş, boşluklar yapraklarla doldurulmuştur.

Çizim 20: Stilize Grubu ve Rûmî Motifinden Oluşan Desen

Foto 48: Alçı Buluntu

5.2.3.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K.02.11.2009

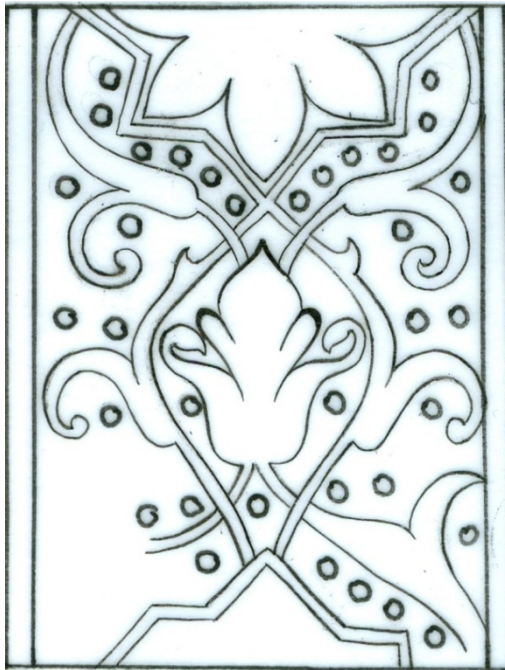
Yapıdaki Yeri: Harem odaları

Çizim No: 21

Foto No: 49

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeden kabartma tekniği uygulanmıştır.

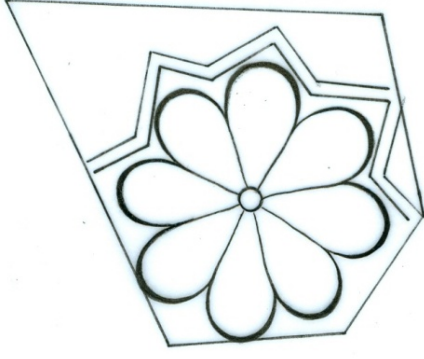
Kompozisyon: Alçı kabartma olan bezeme 1/2simetrik olup devam edendir. Tahrip olan desenden anlaşıldığı kadarıyla ve elimizdeki parçalardan yola çıkarak sekiz kollu yıldız içinde sekizli penç motifi işlenmiştir. Yıldız motifiyle aynı iplik üzerinde ilerleyen rûmî dalı içinde farklı iplik üzerinde işlenmiş bir başka rûmî dalı daha mevcut olup, bu rûmî dalına tepelik motifi işlenmiştir. Desende yoğun bir şekilde boşlukları doldurmak için kabartma noktalar bulunmaktadır.

Çizim 21: 1/2 Simetrik Rûmî Grubu
Motifi

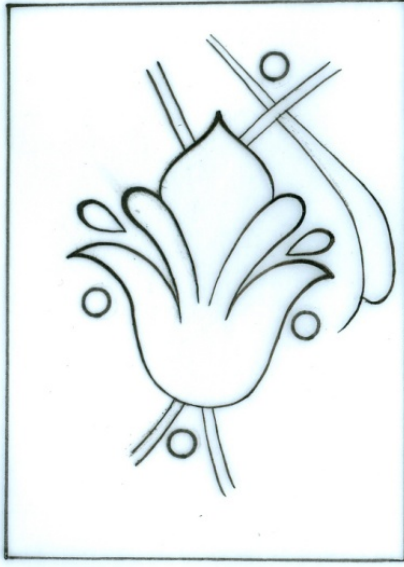
Foto 49: Alçı Buluntu

Çizim22: Ayrıntı

Foto 50: Ayrıntılar

Çizim 23: Ayrıntı

Foto 51: Ayrıntılar

5.2.4.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Envanter No: H.K.K.18.03/2011

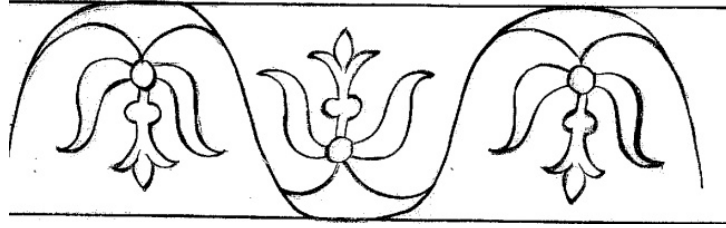
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 24

Foto No: 52

Malzeme ve Teknik: Alçı Malzemeye Kabartma Tekniği Uygulanmıştır.

Kompozisyon: Tek iplik üzerinde ter-düz tepelik motifi işlenmiştir.

Çizim 24: Ters- Düz Tepelik Motifi

Foto 52: Alçı Buluntu

5.2.5.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Envanter No: H.K.K. 10.03./2010

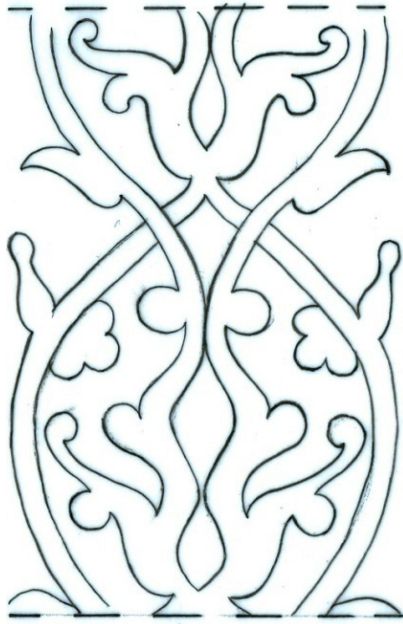
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 25

Foto No: 53

Malzeme ve Teknik: Alçı Malzemeye Kabartma Tekniği Uygulanmıştır.

Kompozisyon: 1/2simetrik olan desen, devam eden olup tepelik motiflerinden oluşmaktadır.

Çizim 25: Tepelik Motifi

Foto 53: Alçı Buluntu

5.2.6.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van'nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Envanter No: H.K.K. 09.10/2010

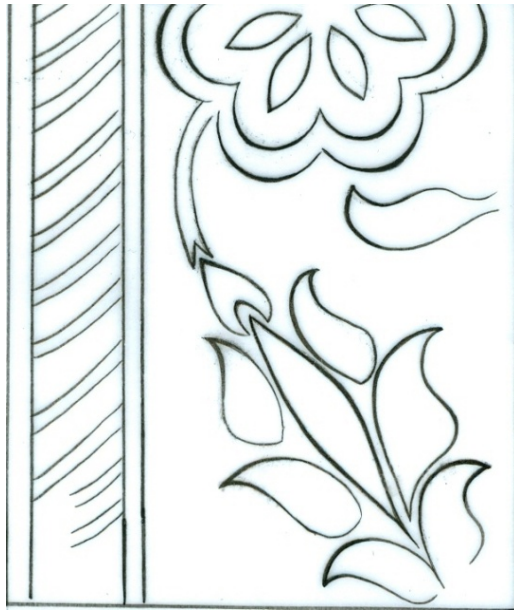
Yapıdaki Yeri: Haram Odaları

Çizim No: 26

Foto No: 54

Malzeme ve teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

Kompozisyon: Desen bordür tarzında işlenmiştir. Silme ile birlikte yaprak ve gül motifi mevcut olup yaprak motifi çift tahrir tarzında işlenmiştir.

Çizim 26: Yaprak ve Gül Motifi

Foto 54: Alçı Buluntu

5.2.7.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K. 03.16./2010

Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 27

Foto No: 55

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Dikine 1/2 simetrik olan münhani desenleri ikiye ayrılarak karşından gelen dalla birleşmiştir.

Çizim 27: Münhanili Desen

Foto 55: Alçı Buluntu

5.2.8.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K. 14.04/2010

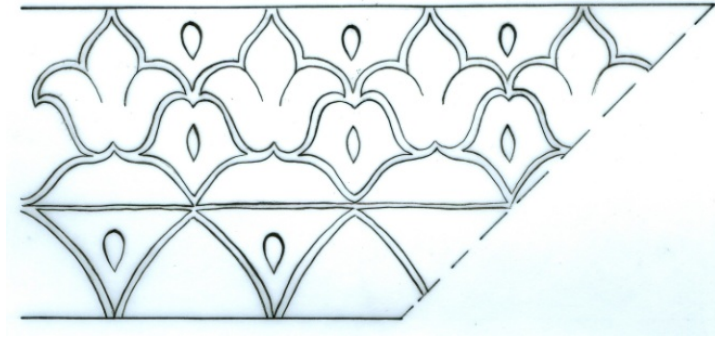
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 28

Foto No: 56

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

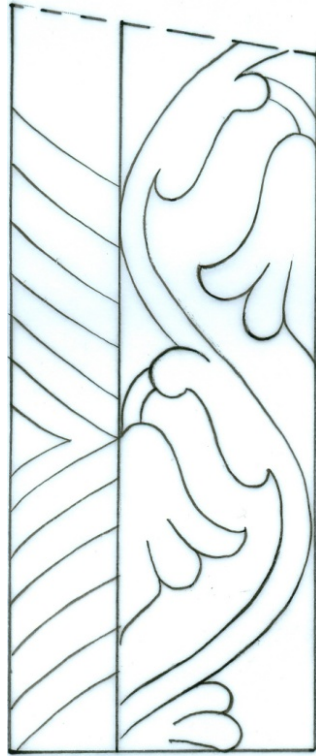
Kompozisyon: Ders- düz olarak sıralanan tepelikler içine damlalar işlenmiştir.

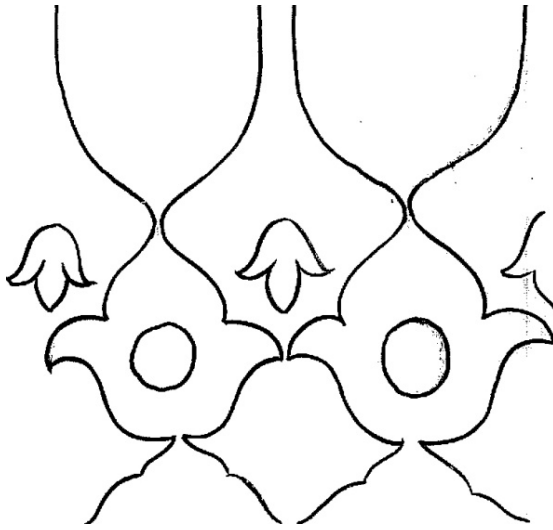

Çizim 28: Ters-Düz Sıralanan Tepelik Motifi

Foto 56: Alçı Buluntu

5.2.9.**Yapının Adı:** Hoşap Kalesi**Yapının Bulunduğu Yer:** Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü**Envanter No:** H.K.K. 22.01/2010**Yapıdaki Yeri:** Harem Odaları**Çizim No:** 29**Foto No:** 57**Malzeme ve Teknik:** Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.**Kompozisyon:** Desen bordür tarzında işlenmiş olup solunda silme bulunmaktadır. Kompozisyon tek dal rûmî üzerinde sağa ve sola doğru yarım tepeliklerden oluşmuştur.**Çizim 29:** Yarım Tepelik Motifi**Foto 57:** Alçı Buluntu

5.2.10.**Yapının Adı:** Hoşap Kalesi**Yapının Bulunduğu Yer:** Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü**Envanter No:** H.K.K. 04.18/2009**Yapıdaki Yeri::**Harem Odaları**Çizim No:** 30**Foto No:** 58**Malzeme ve Teknik:** Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.**Kompozisyon:** Ters –düz tepelik motifı uygulanarak, tepeliklerin içine kabartma noktalar yerleştirilmiştir.**Çizim 30:** Ters-Düz Sıralanan Tepelik Motifi**Foto 58:** Alçı Buluntu

5.2.11.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van 'nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Envanter No: H.K.K. 15.01/2010

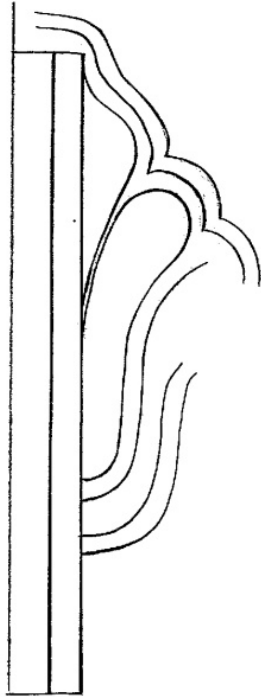
Yapıdaki Yeri::Harem Odaları

Çizim No: 31

Foto No: 59

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Dilimlenmiş yarım tepelik motifi.

Çizim 31: Dilimlenmiş Yarım Tepelik

Foto 59: Alçı Buluntu

5.2.12.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K. 27. 01/2008

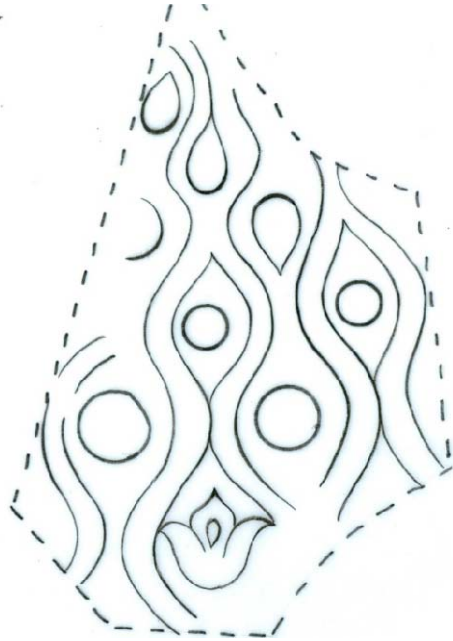
Yapıdaki Yeri::Harem Odaları

Çizim No: 32

Foto No: 60

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

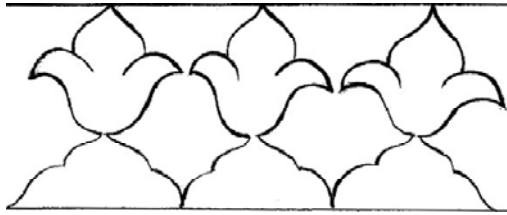
Kompozisyon: Geometrik form içine kabartma noktalar ve tepelik motifleri işlenmiştir.

Çizim 32: Geometrik Formda İşlenen
Bezeme

Foto 60: Alçı Buluntu

5.2.13.**Yapının Adı:** Hoşap Kalesi**Yapının Bulunduğu Yer:** Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü**Envanter No:** H.K.K. 07.09/2009**Yapıdaki Yeri:** Harem Odaları**Çizim No:**33**Foto No:**61**Malzeme ve Teknik:** Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.**Kompozisyon:** Desen kabartma olarak işlenmiş olup tepelik motifleri sıralanmıştır.**Çizim 33:** Sıralanmış Tepelik Motifleri**Foto 61:** Alçı Buluntu

5.2.14.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van 'nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Envanter No: H.K.K. 24.01/2010

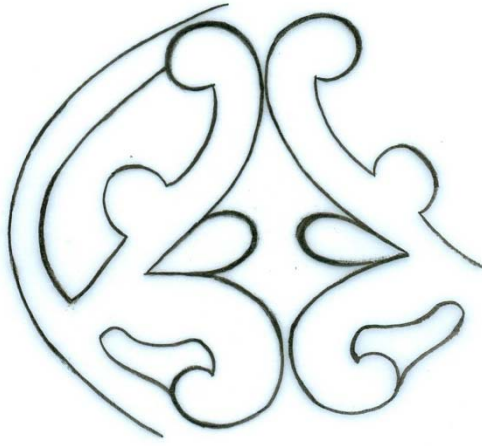
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 34

Foto No: 62

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

Kompozisyon: 1/2 Simetrik rûmî motifi işlenmiştir.

Çizim 34: 1/2 Simetrik Rûmî

Foto 62: Alçı Buluntu

5.2.15.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K.25.01/2010

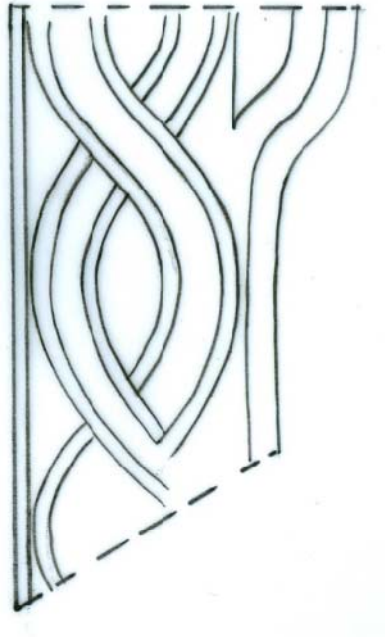
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 35

Foto No: 63

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

Kompozisyon: Zencerek deseni uygulanmıştır.

Çizim 35: Zencerek Deseni

Foto 63: Alçı Buluntu

5.2.16.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van'nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K. 19.01/2010

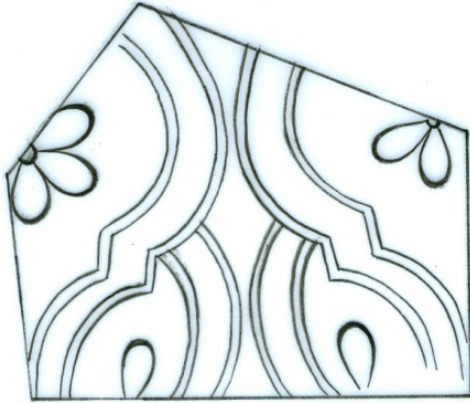
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 36

Foto No: 64

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

Kompozisyon: Geometrik form içine penç motifi uygulanmıştır.

Çizim 36: Alçı Bezeme

Foto 64: Alçı Buluntu

5.2.17.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K.23.01/2010

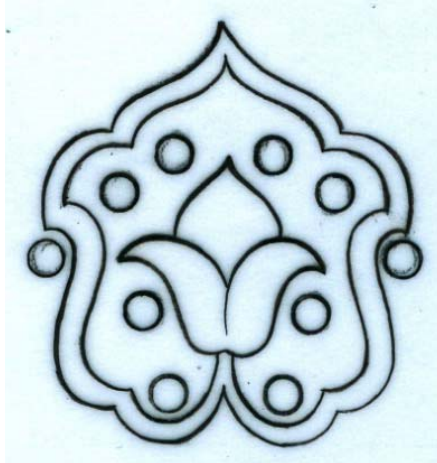
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 37

Foto No: 65

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Kabartma olarak tepelik motifi işlenmiş, boşluklara noktalar yerleştirilmiştir.

Çizim 37: Tepelik Motifi

Foto 65: Alçı Buluntu

5.2.18.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van'nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Envanter No: H.K.K.08.01 2010

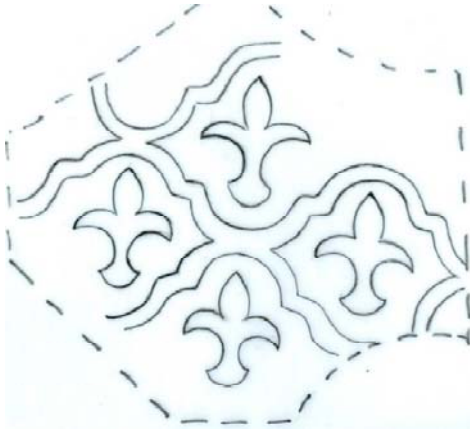
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 38

Foto No: 66

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Dendanlarla oluşturulmuş paftalar içine tepelikler yerleştirilmiştir.

Çizim 38: Paftalar İçine Yerleştirilmiş
Tepelikler

Foto 66: Alçı Buluntu

5.2.19.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Envanter No: H.K.K.11.06/2009

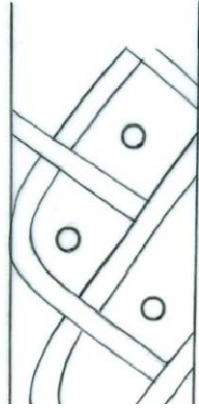
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 39

Foto No: 67

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

Kompozisyon: Geometrik olan bezemede çizgiler alttan üstten birbirini keserek kareler oluşturmuştur bu karelerin ortasına kabartma noktalar yerleştirilmiştir.

Çizim 39: Geometrik Bezeme

Foto 67: Alçı Buluntu

5.2.20.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K. 26.01/2010

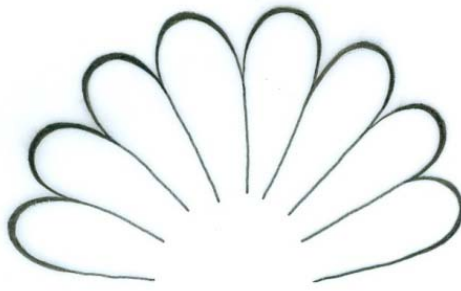
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 40

Foto No: 68

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

Kompozisyon: Dilimlere ayrılmış rozet

Çizim 40: Dilimlere Ayrılmış Rozet

Foto 68: Alçı Buluntu

5.2.21.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Envanter No: H.K.K.16.01/2009

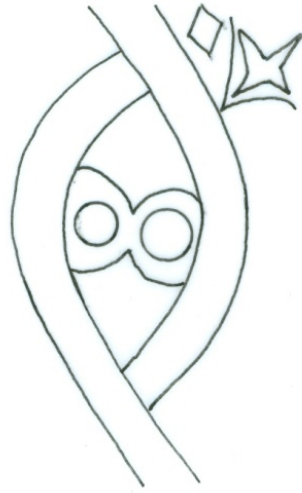
Yapıdaki Yeri: Harem Odaları

Çizim No: 41

Foto No: 69

Malzeme ve Teknik: Alçı malzemeye kabartma tekniği uygulanmıştır

Kompozisyon: Zencereğin ortasındaki boşluğa iki nokta yerleştirilerek elde edilmiş bezeme.

Çizim 41: Zencerek Deseni

Foto 69: Alçı Buluntu

5.3. MADEN İŞÇİLİĞİ

Yapıda maden işçiliği sadece kalenin giriş kapısında mevcuttur. Çift kanatlı olan bu kale kapısında yoğunlukta olarak görülen geometrik bezemenin yanında, bitkisel bezemede görülmektedir

Foto 70: Hoşap Kalesi Giriş Burcunda bulunan Çift Kanatlı Kapı

Foto 71: Kalenin Giriş Kapısı

Foto 72: Kalenin Giriş Kapısı

Foto 73: Kalenin Giriş Kapısından Ayrıntı

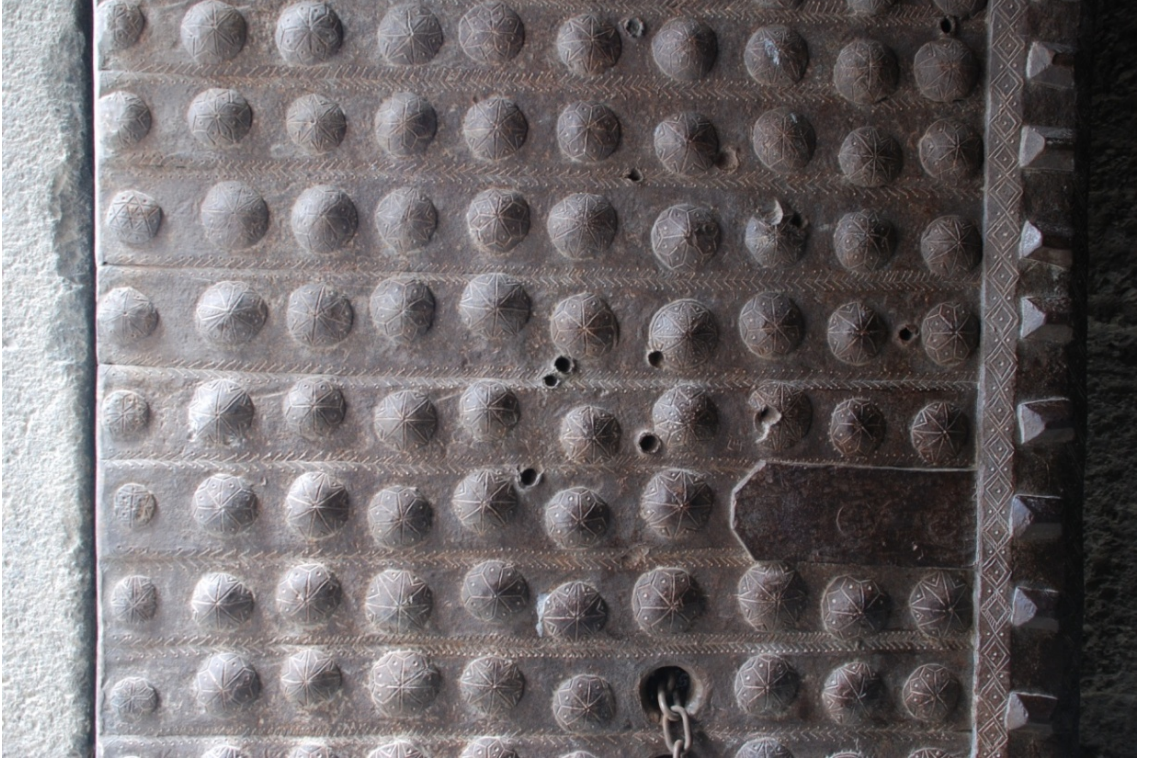

Foto 74: Giriş Kapısından Ayrıntı

Foto 75: Giriş Kapısından Ayrıntı

Foto 76: Giriş Kapısının Arkadan Görünüşü

5.3.1.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

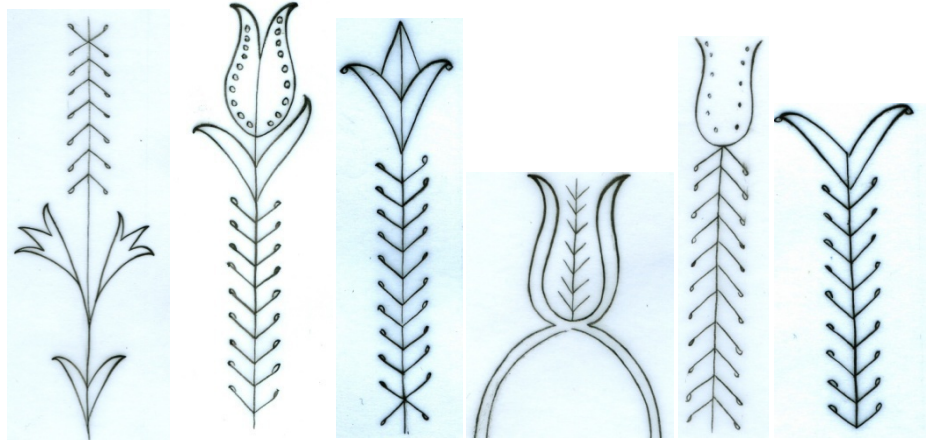
Yapıdaki Yeri: Giriş kapısı

Çizim No: 42

Foto No: 77

Malzeme ve Teknik: kazıma tekniği

Kompozisyon: Çift kanatlı olan kapının ön yüzünde, enini yerleştirilmiş kalıpların birleşme yerlerinde balık kılçığını andıran desen ve stilize grubu çiçekler işlenmiştir. Bunlar genelde lale motifleridir.

Çizim 42: Giriş Kapısında Bulunan Stilize Grubu Motifler

Foto 77: Giriş Kapısından Ayrıntı

5.3.2.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

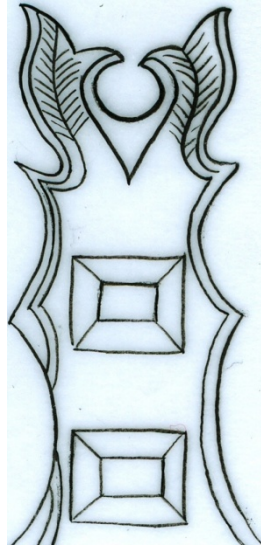
Yapıdaki Yeri: Giriş kapısı

Çizim No: 43

Foto No: 78

Malzeme ve Teknik: Demir. Kazıma Tekniği

Kompozisyon: Kabara şeklinde düzenlenmiş çivi başlıklarıyla bezenmiş olan kapı bingisi, Rûmî motifiyle süslenmiş ejder motifini andıran süslemeyle sonlandırılmıştır.

Çizim 43: Giriş Kapısı Kapı Bingisi

Foto 78: Giriş Kapısı Kapı Bingisi

5.3.3.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Yapıdaki Yeri: Giriş kapısı

Çizim No: 44

Foto No: 79

Malzeme ve Teknik: Kazıma Tekniği

Kompozisyon: Giriş kapısının sol kanadında yer alan kapı bingisinde yer alan çivilerin sağında ve solunda baklava dilimini andıran desen işlenmiştir. Bu baklava dilimlerinin ortasında yer alan çiviler sade olup üzeri işlenmemiştir.

Çizim 44: Giriş Kapısında İşlenen
Baklava Dilimli Desen

Foto 79: Giriş Kapısında Bulunan Kapı
Bingisinden Ayrıntı

5.3.4.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

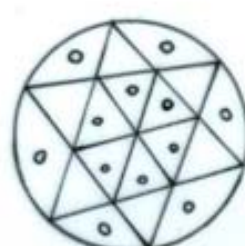
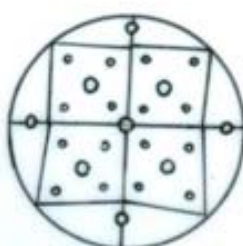
Yapıdaki Yeri: Giriş kapısı

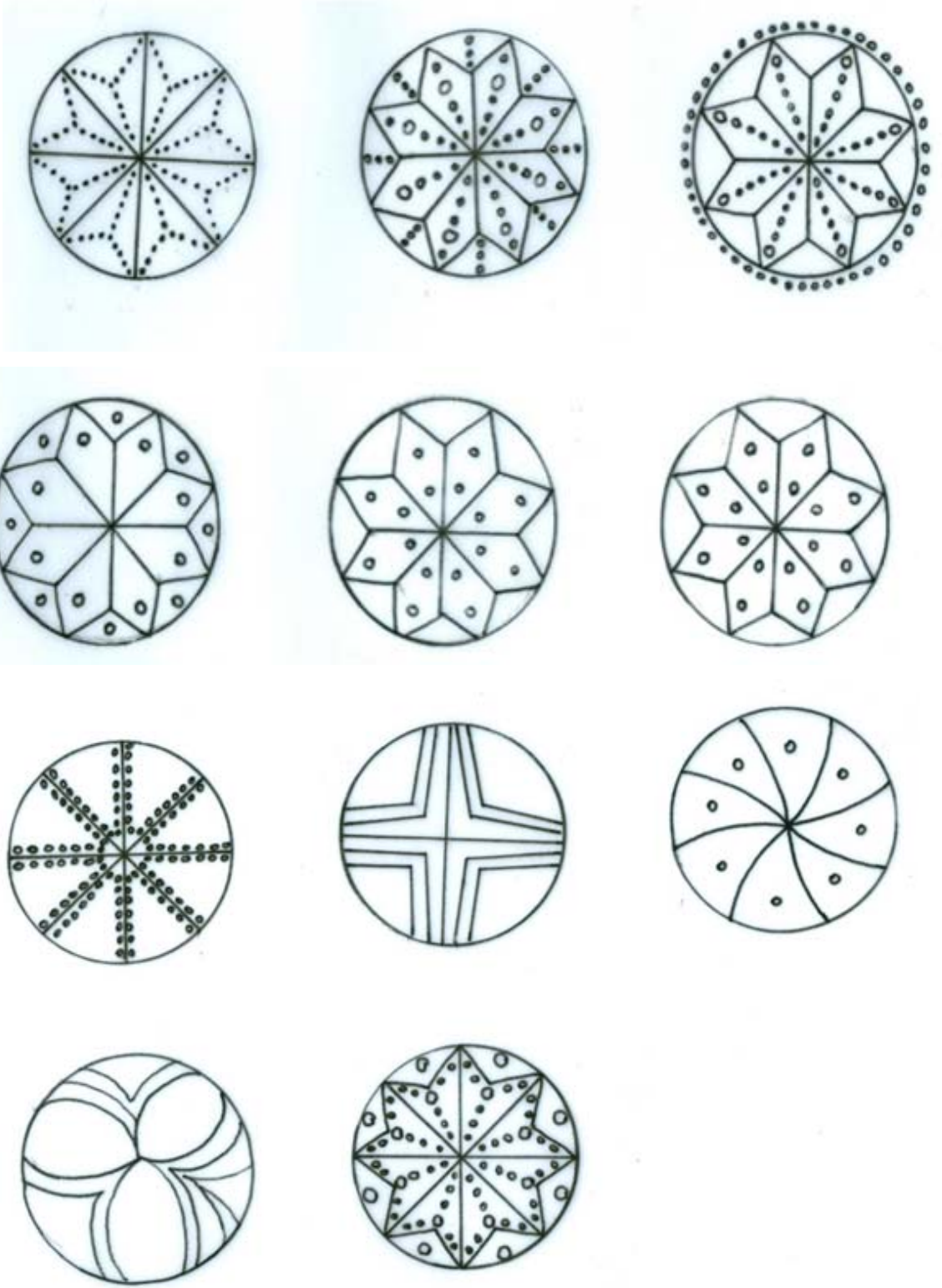
Çizim No: 45

Foto No: 80

Malzeme ve Teknik: Kazıma tekniği

Kompozisyon: Giriş kapısının ön yüzünde enin, arka yüzünde boyuna yerleştirilmiş kalıplar yuvarlak başlı çivilerle perçinleme yöntemi kullanılarak birleştirilmiştir. Bu yuvarlak başlı çivilerin üzerine kazıma tekniğiyle geometrik süslemelerle birlikte genellikle sekiz kollu yıldız işlenmiş. Bu yıldızların çeşitli yerlerinde küçük dairelerle desen zenginleştirilmiş.

Çizim 45: Yuvarlak Başlı Çivilerde Bulunan Bezeme Çeşitleri

Foto 80: Yuvarlak Başlı Çivilerden Ayrıntılar

5.4. KALEM İŞİ BEZEME

Kalem işi kalenin harem odalarında ve seyir köşkünde mevcuttur.

Foto 81: Harem Kuzeydoğu Odasının, Kuzey Duvarında Bulunan Mukarnas Kavsaralı Pencere.

Foto 82: Harem Kuzeydoğu Odasının, Kuzey Duvarında Bulunan Mukarnas Kavsaralı Pencere.

5.4.1.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem kuzeydoğu odası, kuzey duvarında yer alan mukarnas kavsaralı pencere

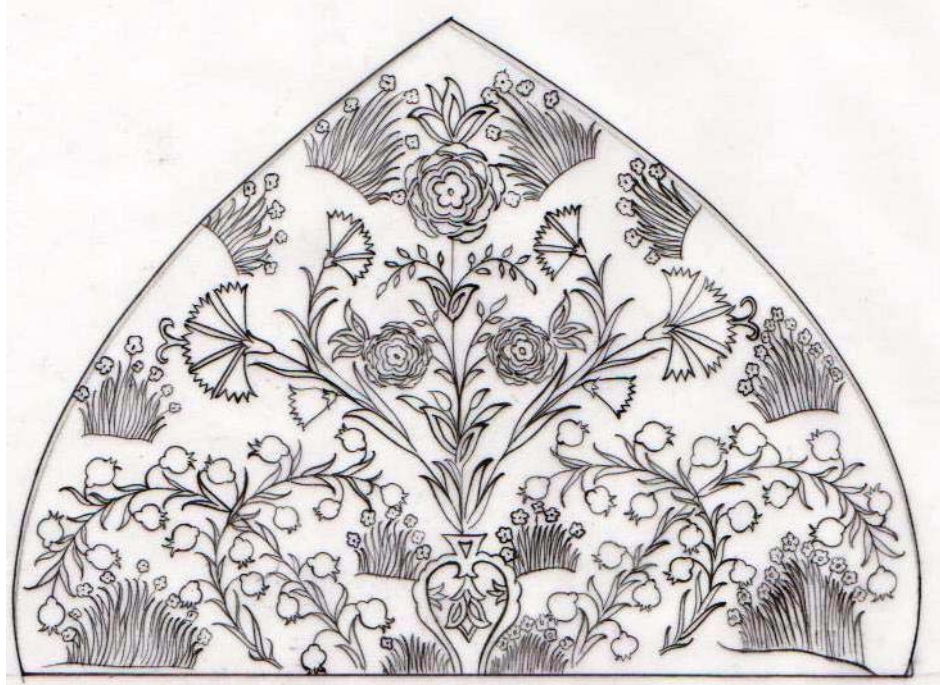
Çizim No: 46

Foto No: 83, 84

Kullanılan Renkler: Kırmızı, beyaz, yeşil, pembe, siyah

Malzeme ve Teknik: Alçı sıva üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: 1/2simetrik olan desen, stilize gruba motiflerinden oluşmaktadır. Vazo içinde yer alan gül motiflerini karanfiller çevrelemektedir. Ayrıca vazonun sağında ve solunda nar dalları mevcut olup boşluklar yoğun bir şekilde ot kümeleriyle doldurulmuştur.

Çizim 46: Harem, Kuzeydoğu Odası, Kuzey Duvarında Bulunan Pencereye Uygunan Kalem İşi Bezeme

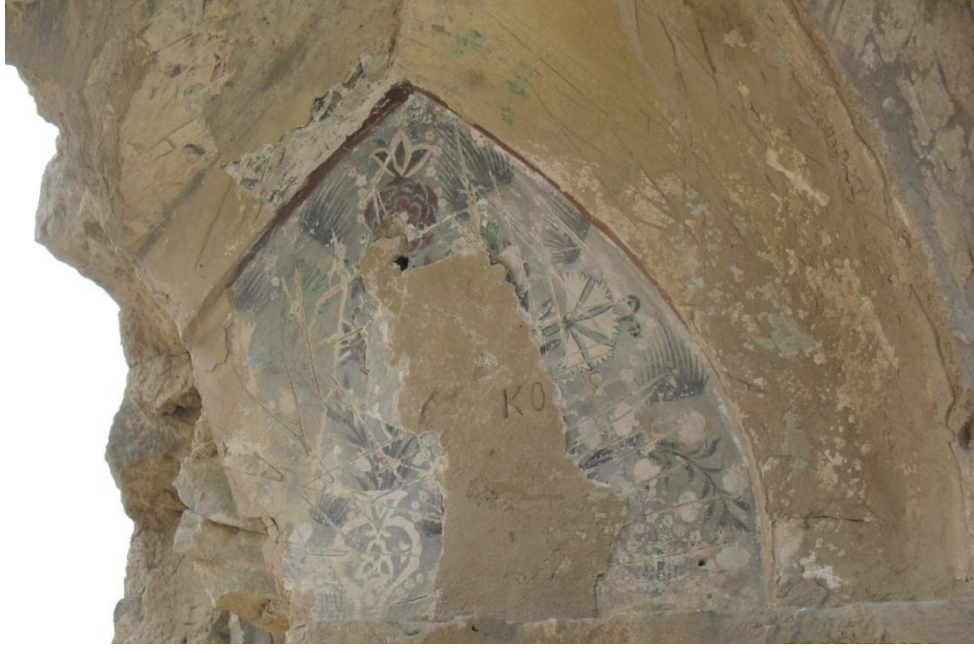

Foto 83: Harem, Kuzeydoğu Odası, Kuzey Duvarında Yer Alan Mukarnas Kavsaralı Pencerede Bulunan Kalem İşi Bezeme

Foto 84: Harem, Kuzeydoğu Odası, Kuzey Duvarında Yer Alan Mukarnas Kavsaralı Pencerede Bulunan Kalem İşi Bezeme

Foto85: Harem, Güneydoğu Odası Gelen Görünüş

Foto 86: Harem, Güneydoğu Odası Giriş Kapısı

Foto 87: Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarının Güneydoğu Köşesinde Bulunan Mukarnas Kavsaralı Pencere

Foto 88: Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarının Güneydoğu Köşesinde Yer Alan Mukarnas Kavsaralı Pencerede Bulunan Kalem İşi Bezeme

5.4.2.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem güneydoğu odası, doğu duvarında yer alan, güneydoğu köşesinde ki mukarnas kavsaralı pencere

Çizim No: 47

FotoNo: 89

Kullanılan Renkler: Krem rengi, turuncu, kırmızı, siyah

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Desen üç dal üzerinde işlemiş olup yaprak ve penç motiflerinden oluşmaktadır. Tek iplik üzerinde Rûmî motifi bordür olarak kullanılmıştır.

Çizim 47: Kalem İşi Bezeme

Foto 89: Mukarnas Kavsaralı Pencerede Bulunan Kalem İşi

Foto 90: Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan, Kuzeydoğu Köşesindeki Mukarnas Kavsaralı Niş.

5.4.3.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem güneydoğu odası, doğu duvarında yer alan, kuzeydoğu köşesindeki mukarnas kavsaralı niş.

Çizim No: 48

Foto No: 91

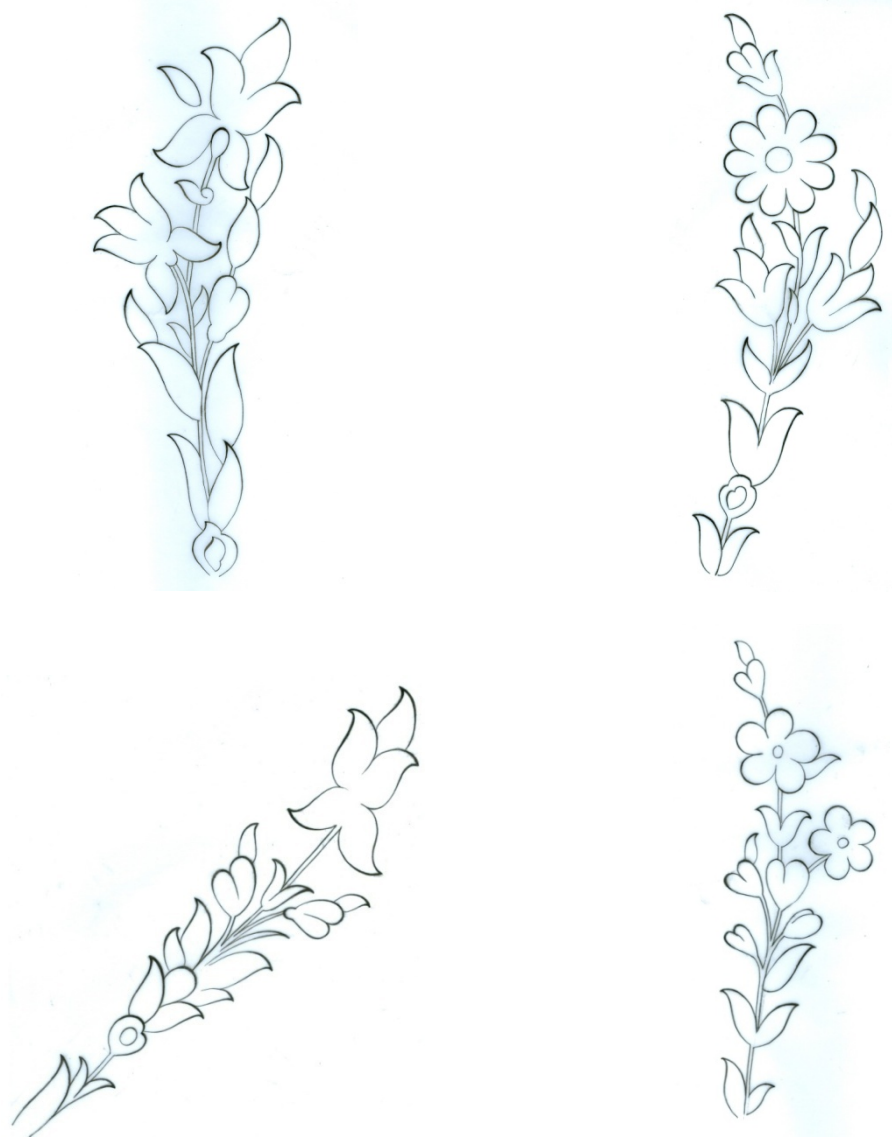
Kullanılan Renkler: Belli değil

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Stilize grubu çiçekler kullanılmıştır.

Foto 91: Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan, Kuzeydoğu Köşesindeki Mukarnas Kavsaralı Niş.

Çizim 48: Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan, Kuzeydoğu Köşesindeki Mukarnas Kavsaralı Nişteki Kalem İşî Bezemeler

5.4.4,

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem, güneydoğu odasının doğu duvarında yer alan, kuzeydoğu köşesindeki mukarnas kavsaralı niş.

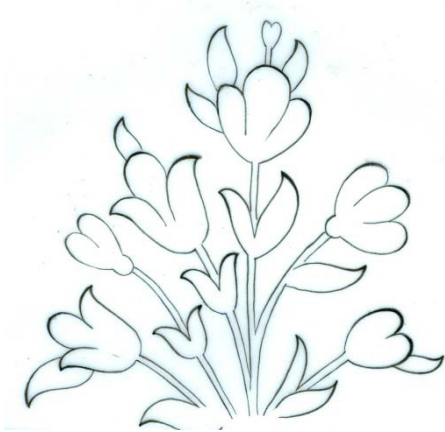
Çizim No: 49

Foto No: 92

Kullanılan Renkler: Belli değil

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Stilize gruba çiçekler uygulanmıştır.

Çizim 49: Kalem İşi Bezeme:

Foto 92: Harem, güneydoğu odasının doğu duvarında yer alan, kuzeydoğu köşesindeki mukarnas kavsaralı niş.

5.4.5.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem güneydoğu odasının doğu duvarında yer alan, kuzeydoğu köşesindeki mukarnas kavsaralı niş.

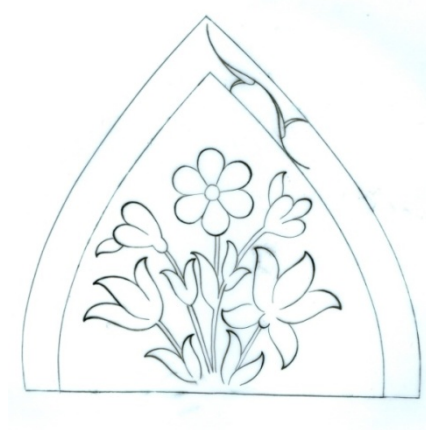
Çizim No: 50

Foto No: 93

Kullanılan Renkler: Belli değil

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Stilize gruba motiflerinden oluşan deseni, bordur olarak Rûmî sınırlandırmaktadır.

Çizim 50: Kalem İşi Bezeme

Foto93: Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarında Yer Alan Niş

5.4.6.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem, Güneydoğu Odası Doğu Duvarı

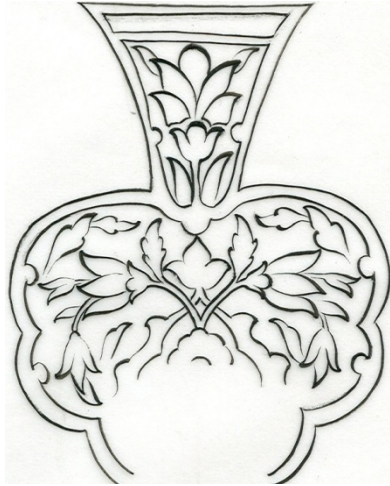
Çizim No: 51

Foto No: 94

Kullanılan Renkler: Kahverengi, siyah

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: 1/2simetrik bezenen vazoda, Hatâyî grubu motiflerle birlikte rûmî grubu motifi kullanılmış olup, koyu kahverengi zemin üzerine siyah tahrir çekilmiştir.

Çizim 51: 1/2simetrik Olarak
Deseni

Foto 94: Harem, Güneydoğu Odası Doğu
Bezenen Vazo Duvarında Bulunan Kalem İşi
Bezeme

Foto 95: Harem, Kuzeybatı Odası Doğu Duvarı

5.4.7.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem kuzeybatı odasının, doğu duvarında yer alan mukarnas kavsaralı niş.

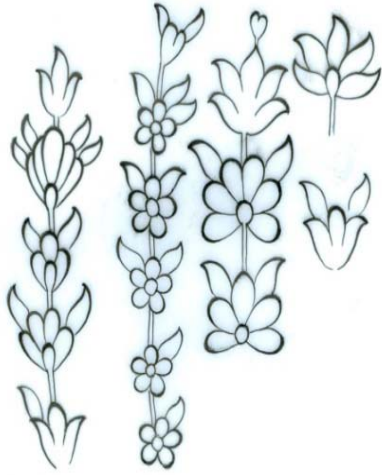
Çizim No: 52

Foto No: 96

Kullanılan Renkler: Turuncu, mavi, siyah

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Desen farklı dallar üzerinde çıkış yaparak, Hatâyî grubu motifleri işlenmiştir.

Çizim 52: Kalem İşi Bezeme

Foto 96: Harem, Kuzeybatı Odası'nın, Doğu Duvarındaki Nişte Bulunan Kalem işi

Foto 97: Harem, Kuzeybatı Odası, Batı duvarı

5.4.8.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van 'nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem kuzeybatı odasının, batı duvarında yer alan, güneybatı köşesindeki mukarnas kavsaralı niş.

Çizim No: 53

Foto No: 98

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah.

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Tek dal üzerinde stilize çiçekler işlenmiştir.

Çizim 53: Kalem İş Bezeme

Foto 98: Harem, Kuzeybatı Odası, Batı duvarında Yer Alan, Güneybatı Köşesindeki Niş

Foto 99: Harem Güneybatı Odası

Foto: 100: Harem Güneybatı Odası Doğu Duvarı

5.4.9.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu köyü

Yapıdaki Yeri: Harem güneybatı odasının, doğu duvarında yer alan mukarnas kavsaralı niş.

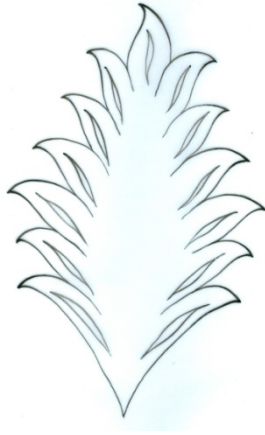
Çizim No: 54

FotoNo: 101

Kullanılan Renkler: Belli değil

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Haremin güneybatı odasında yer alan nişlerde sadece bu yaprak motifi işlenmiş başka desenlere rastlanmamaktadır. Tek yaprak olarak kullanılan bu motifi simetrik bir şekilde mukarnasın içine oturtulmuştur.

Çizim 54: Kalem İşi Bezeme

Foto 101: Harem, Güneybatı Odası Doğu Duvarın ki Niş

Foto: 102: Hoşap Kalesi Selamlık

5.4.10.

Yapının Adı: Hoşap Kalesi

Yapının Bulunduğu Yer: Van' nın Gürpınar İlçesine bağlı Güzelsu Köyü

Yapıdaki Yeri: Selamlık Salon Mazgal Penceresindeki Kalem işi Süsleme

Çizim No: 55

Foto No: 103

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah

Malzeme ve Teknik: Alçı üzerine kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kompozisyon: Koyu zemine işlenen desen stilize grubu motiflerden oluşmaktadır. Her biri farklı bir dal üzerine işlenen çiçek motiflerinde renkler solmuş, yapraklarda çok az kırmızı renk görülmekte, tahrir siyahtır.

Çizim 55: Stilize grubu Kalem İşİ Bezeme

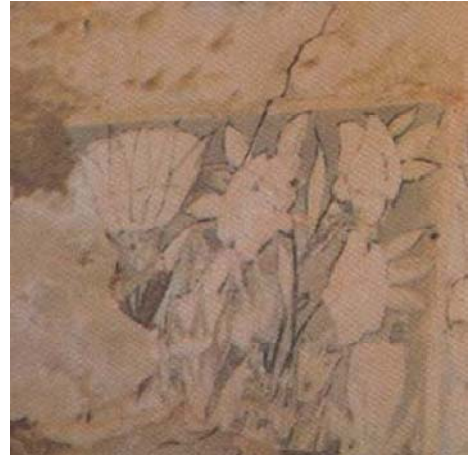

Foto 103: Selamlık Salon Mazgal Penceresindeki Kalem İşİ Bezeme

Foto 104: Selamlık Bölümünde Tahrip Olan Kalem İşleri

Foto 105: Selamlık Bölümünde Tahrip Olan Kalem İşleri

DEĞERLENDİRME

Hoşap Kalesi Osmanlı dönemine ait önemli yapılardan biridir. Kale içinde çeşitli işlevlere sahip birçok yapı bulunmaktadır. Bu yapılar dönemin estetik anlayışına uygun şekilde süslenmiştir. Bunlar genelde taş, alçı ve maden üzerine yapılan ile kalem işi bezemelerden oluşmaktadır.

Genel olarak bakıldığında süslemelerin kalenin giriş burcunda, harem ve selamlık bölümlerinin duvarlarında, pencere alınlıklarında ve nişlerin içinde yoğunlaştığı söylenebilir.

6.1. TAŞ İŞÇİLİĞİ

Kalede dikkat çeken süsleme türü daha çok giriş cephesinde görülen taş üzerine yapılanıdır gerek malzeme gerekse kalede bulundukları konum açısından taş işçiliği günümüze daha sağlam gelebilmiştir. Kalenin giriş burcu üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre, taç kapı tarzında işlenen giriş burcunun son hali Osmanlıya bağlı Mahmudi Beyliği tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca Osmanlının 15.yüzyılda sık kullanılmaya başlayan birden fazla çeşitli taşın yapıda kullanılması 17.yüzyıl yapısı olan Hoşap Kalesi giriş burcunda kendini göstermiştir farklı renkteki değişik cinsler halinde uygulanan taş işçiliği, kontrast bir etki yaratmıştır. Giriş burcu üzerinde yer alan bezemeler arasında geometrik geçmeler yoğunlukta olup bitkisel ve hayvansal kaynaklı motiflerde bulunmaktadır. Bezemelerin tamamı kabartma olarak işlenmiştir.

Giriş burcunun en üst kısmından başlayarak sivri kemer yayı üzerinde ters düz tepelik motifi işlenmiştir. 1/8 simetrik olarak tasarlanan bir kabara motifi kemerin hemen altında yer almaktadır.

Alınlık kısmında; siyah beyaz bazalt taşı içine işlenen kompozisyon kontrast bir etki yaratmakta bu kısımda damla formu içinde bir kabarayla birlikte altılı yıldız motifi geometrik bir düzen oluşturmaktadır. Bu damla formu dıştan zencerek, içten balık sırtı şeklinde işlenmiş ters ‘V’ler sınırlandırmaktadır.

Söz konusu kalede figür olarak, sadece taç kapıda yer alan damla formuna bakar vaziyette ve zincire vurulmuş iki aslan figürü kabartma olarak işlenmiş, Rûmî ucu şeklinde tasarlanan aslankuyrukları gövde üstünde ters dönmüştür.

Üçlü kemerin altında, kitabeli zencirekle çevrenmiş mukarnas içinde yapının inşa kitabesi yer almaktadır, kitabe siyah bazalt taşına üç satır halinde işlenmiştir. Kitabede yer alan bezemeler genellikle geometrik geçmeler olup Rûmî motifiyle birlikte yeryer bitkisel bezemede kullanılmıştır. Taç kapıda yer alan üçüncü kabaranın üstüne çark-ı felek işlenmiş giriş kapısı üzerindeki sivri kemerin üzerinde yer almaktadır. Burma şeklinde düzenlenen sivri kemerin içindeki alınlık kısmında bulunan kör pencere ise 1/4ters ve düz simetrik geçmeyle çevrenmiştir.

6.2. ALÇI BEZEME

Hoşap Kalesinde mimari bezeme gereci olarak alçıda önemli bir yer tutmaktadır. Büyük bir kısmı dökülen bu alçı bezemeler sadece haremin kuzey batı odasının, kuzey ve batı duvarlarında çok az kalabilmiştir. Kuzey duvarında bulunan alçı bezemeler bize bu alçıların kalıp yöntemiyle yapılmış olabildiğini göstermektedir.

Elimizdeki tek sağlam desen olan bu alçı bezeme dört köşeden devam edebilecek şekilde tasarlanmıştır. Yapının kuzey duvarında yer alan bu bezeme alt kısımlarda farklı, köşelerde ise farklı yerleştirilmiş olup ilk bakışta birbirinden farklı desenlermiş gibi görünmektedir. Kuzey duvarında bulunan mukarnas kavsaralı iki pencere ve ortada yer alan ocak nişini bu desenin çevrelediği eldeki parçalardan anlaşılmaktadır

Kalede yerinde duran bu alçı bezemeler dışında 2007 yılından beri devam eden kazı çalışmasında çıkan alçı buluntular da mevcuttur. Fakat bu buluntuların kalenin neresinde yer aldıkları bilinmemekle birlikte tahrip oldukları için kompozisyon bazı parçalarda tam olarak anlaşılmamaktadır. Kabartma tekniğiyle yapılan bu alçı bezemelerde hatayı grubu motifler, Rûmî grubu, ve stilize grubu motiflerle birlikte geçmelerde kullanılmıştır. Desene göre gruplandırılan bu alçı bezemelere tektek envanter numarası verilmiştir. Toplamda 21 farklı desene ulaşılmıştır.

6.3. MADEN İŞÇİLİĞİ

Hoşap Kalesinde maden işçiliği sadece kalenin giriş kapısında bulunmaktadır.

Bu gün kalenin girişi çift kanatlı olan bu kapıdan sağlanmaktadır. Orijinal som demirden olan kapı kanatlarından sağdaki 0.80 x 2.50., soldaki 0.90x2.50 m ölçülerindedir.

Kapının her kanadında kalıplar halinde ön yüzüne, enine yerleştirilmiş 31,arka yüzüne ise dikine yerleştirilmiş 10parça bulunmaktadır.

Kalıp olarak enine ve boyuna yerleştirilmiş bu parçalar, yuvarlak başlı çivilerle perçinleme yöntemi kullanılarak birleştirilmiştir.

Kapının sol kanadında enine yerleştirilen kalıplardan en üstteki ile en alttakinde 11tane çivi kulalanmış olup diğer kalıplarda 10 çivi kullanılmıştır. dolayısıyla kapının sol kanadında 312 tane çivi kullanılmış, sağ kanadında ise 310 çivi kullanılarak toplamda 622 yuvarlak başlı çivi bulunmaktadır. Bu çiviler 03cm ve 08 cm ölçüleri arasında değişerek üzerlerine kazıma tekniğiyle genellikle sekiz kollu yıldız işlenmiş, bu yıldız motiflerinin içleri işlenerek desen zenginleştirilmiştir. Ayrıca sekiz kollu yıldız dışında çivilerin üzerine farklı geometrik desenlerde işlenmiştir.

Bu kalıplar arasında ki ek yerleri balık kılçığını andıran bir bezeme görülmekte. Bu bezemeler genellikle lale motifleriyle sonlanmıştır. Ayrıca kapının sol kanadında bulunan kapı bingisi üzerinde 27 çivi daha bulunmakta bu çiviler sade olup bezenmemiştir. Bu çivilerin sağında ve solunda baklava dilimini andıran bir bezeme mevcuttur.

Sonuç olarak yuvarlak başlı çivilerde toplam 23 farklı desen tespit edilmiştir.

6.4. KALEM İŞİ BEZEME

Kalem işi bezeme özellikle kalenin harem ve selamlık bölümünde yer almaktadır. Bu kalem işlerinin çoğu tahrip olmuş vaziyettedir. Kalem işi bezeme, bozulmaya müsait olduğundan ve özellikle yapının alçak kısımlarında bulunduğundan daha çok zarar görmüştür. Ayrıca kale çeşitli dönemlerde farklı amaçlarla kullanıldığı için bu kalem işlerinin yapılan çalışmalarda üzerine çentikler atıldığı ve alçı ile üzeri sıvandığı görülmüştür. Ayrıca haremın ikinci katında yapı malzemesi olarak kullanılan kerpiçten dolayı, yağmurla birlikte gelen çamurlarla nişlerdeki kalem işlerinin üzerleri kapatmıştır.

Kalem işleri bazı dönemlerde ise define arayanlar tarafından zarara uğratılmış nişler büyük ölçüde kırılmıştır.

Haremin kuzeybatı ve kuzeydoğu odalarında bulunan mukarnas kavsaralı pencerelerde yer alan kalem işleri büyük ölçüde tahrip olmuş desen ve motifler fark edilmeyecek duruma gelmiştir.

Yapıdaki kalem işleri incelendiğinde aslında zamanın ve doğa olaylarının verdiği zarar, insan eliyle yapılan zararın yanın çok az kalmaktadır.

Yapı bir bütün olarak düşünüldüğünde desenler arasında büyük farklılıklar görülmemekte bitkisel bezeme yoğunlukta olup, stilize gruba motiflerin hakim olduğu 17. ve 18. yüzyıl bezeme anlayışı göze çarpmaktadır, ayrıca nişlerde yer alan bitkisel bezemeleri yer yer Rûmî bordürler çevrelemektedir.

Haremin kuzey doğu odasında yer alan mukarnas kavsaralı pencerede bulunan ve bir vazo içinde yer alan desen insan eliyle yapılan tahripleri açık bir şekilde gözler önüne sermektedir, tahrip edilen desen üzerine atılan çentiklerden sonra harçla üzeri kapatılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalarda bu desen üzerinde özellikle durulmuş desenin üzerindeki harç itinalı bir şekilde kaldırılıp desen ortaya çıkarılmış, fotoğraflandıktan sonra çizim aşamasına geçilmiştir.

Bütün bu tahriplere rağmen yeryer kullanılan renkler belli olmaktadır.

Haremin kuzeybatı ve kuzeydoğu odalarında bulunan mukarnas kavsaralı pencerelerde limonküfü zemin rengi üzerine beyaz çiçekler işlenmiş siyah renkle tahrir çekilmiştir.

Nişlerde kullanılan renk genellikle koyu yeşil zemin üzerine kırmızı turuncu çiçekler işlenmiş tahrir siyahtır.

Haremin güney batı odasında mukarnas kavsaralı nişlerde işlenen kalem işi diğer odalara göre daha sade olup tek yaprak kullanılmış bu odada başka desen görülmemiştir. Kullanılan renk belli değildir.

Kalem işi bezemenin yoğun olarak bulunduğu haremin güneydoğu odasının, doğu duvarında bulunan kuzeydoğu da ki niş defneciler tarafından harap edilmiş, mevcut olan desenler ise çizilmiştir. Güneydoğu yönündeki nişte ise kalem işleri üst kattan gelen çamurlarla kaplanmış, verilen izinler doğrultusunda bir kısım temizlenip desen gün yüzüne çıkarıldıktan sonra çizimi yapılmıştır. Bu nişte de bitkisel bezemenin yanın

da Rûmî motifi bordür olarak kullanılmıştır. Renk olarak koyu yeşil zemin üzerine kırmızı çiçekler işlenmiş tahrir siyahtır.

Ayrıca 2009Yılında yapılan kazı çalışmalarında harem bölümü güneydoğu odası doğu duvarında bulunan kahverengi vazondan bugün eser kalmamış eldeki fotoğraflardan çizimi yapılmıştır.

Son olarak kalem işi bezeme selamlık kısmının güney duvarında bulunan pencere ve nişlerde bulunmakta bu bezemeler harem kısmına göre daha geniş alana işlenmiş olup, renk olarak kırmızının yanında mavi ve lacivert kullanılmış, bu gün bu desenlerden çok az bir kısmı kalmış daha önce çekilen fotoğraflar ele alınarak çizimi yapılmıştır.

SONUÇ

Hoşap Kalesi'nin bugünkü yapısı Osmanlı'lara bağlı Mahmudi Beyleri eseridir.

Kale iç ve dış kale yapısı göstermekte ve arazi yapısına göre şekillenmiş olup düzgün bir yapı göstermemektedir.

. Tez kapsamında yürütülen bu çalışmada öncelikle taş işçiliği ele alınmış olup alçı bezeme, maden işçiliği ve kalem işi bezeme şeklinde çalışılmıştır. Kalede dikkati çeken süslemeler daha çok giriş cephesinde görülen taş üzerine yapılanıdır, ayrıca malzemeden olayı günümüze en sağlam gelenidir

Taçkapı formunda düzenlenen giriş kapısında yer alan bezemeler yukarıdan aşağı doğru numaralandırılarak incelenmiştir. Genel ve detaylı fotoğrafları çekilerek taş süslemenin kabartma etkisini tam olarak yansıtabilmek için ışığın konumuna dikkat edilmiştir. Taçkapıda yoğun olarak görülen geometrik bezemelerle birlikte, bitkisel ve figürlü süslemelerde yer verilmiştir. Bezemelerin tamamı kabartma olarak işlenmiş, yapılan çalışmalar sonucunda uygun olan fotoğraflardan desen ortaya çıkarılarak fırçayla nüanslı bir şekilde çizimleri yapılmış, Taş işçiliğinde görülen bezemeler 10 katalog halinde değerlendirilmiş olup toplamda 18 farklı desen tespit edilmiştir.

Kalede süsleme amaçlı kullanılan alçı bezemelerin çok az bir kısmı haremın kuzey batı odasının, kuzey duvarında ve batı duvarında dökülmeden kalabilmiştir. Elimizdeki tek sağlam alçı parçası bu odada bulunmakta ve yapıdaki yerinden anlaşıldığı kadarıyla kalıp yöntemi kullanılarak desen tekrarlanmıştır.

Bunlar dışında 2007 yılından beri devam eden kazı çalışmalarında elde edilen alçı buluntuların ise kalenin hangi duvarında yer aldıkları bilinmemekte ve çıkan bazı parçalarda kompozisyon tam olarak anlaşılmamaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda çıkan alçı buluntular temizlendikten sonra desene göre gruplandırılmış bütün parçalara envanter numarası verilmiştir. Elimizdeki alçı parçalardan yola çıkılarak bazı desenler tamamlama çalışmasına gidilmiştir. Desene göre gruplandırılan bu alçı bezemeler 21 katalog olarak düzenlenmiştir.

Kalede maden işçiliği sadece giriş kapısında görünmekte olup kapının ön yüzünde yatay, arka yüzünde ise dikey şekilde yerleştirilmiş kalıplar yuvarlak başlı çivilerle perçinleme yöntemi kullanılarak birleştirilmiştir. Çivilerin üstü kazıma yöntemiyle

işlenmiş olup toplamda kapının iki kanadında 622 tane yuvarlak başlı çivi bulunmakta bunların içinden farklı olanlar tespit edilerek 23 tanesinin çizimi yapılmıştır.

Kalenin özellikle harem kısmında ve selamlık bölümünde görülen kalem işleri renk ve üslup bakımından Osmanlının 17. yüzyıl kalem işlerinin izlerini yansıtmaktadır.

Bunlar genellikle pencere iç yüzeylerinde ve nişlerinde alçı sıva üzerine uygulanmıştır. Selemlikte görülen kalem işleri harem bölümüne göre daha geniş alana uygulanmıştır.

Kale bilindiği gibi çok kez el değiştirdiği ve farklı amaçlarla kullanıldığı için özellikle kalem işleri üzerine çentikler atılmış ve yer yer üzeri alçıyla ve çeşitli sıva malzemeleriyle kapatılmıştır. Yani kalem işleri günümüze harap bir şekilde ulaşmıştır.

Kalem işi üzerine yapılan çalışmalarda desenler fazlasıyla tahrip olduğu için genellikle yerinde çizimi yapılmış, bazı kaynaklarda görülen fakat yapıda fark edilmeyecek ölçüde olan kalem işlerinin ise fotoğraflardan çizimleri yapılmıştır.

Kalenin kazı çalışması bitmediğinden koruma altına alınamayacağı için bazı nişlerdeki kalem işlerinin ortaya çıkarılmasına izin verilmemiştir. İzinler doğrultusunda koruma altına alınan nişlerde ise desen yer yer sıva, bazende çamurdan temizlenip fotoğraflandıktan sonra fırça ile çizimleri yapılmış on katalog halinde değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alper, Cengiz, *Çeşitli Yönleriyle Van*, Ankara 1983.
- Arıtan, Ahmet Saim, “Ciltçilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1993, 551-557
- Arseven, Celal Esat “Boya”, *Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1958.
- Barışta, Örcün, “ XVI. yüzyıl Taş İşçiliği Süsleme Temalarına İstanbul’dan Bazı Örnekler”, *Vakıflar Dergisi*, 26, Ankara 1997.
- Belli, Oktay, *Tarih Boyunca Van*, İstanbul 2007.
- Birol, İnci, Ayan -Derman, Çiçek, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, İstanbul 1995.
- “Türklerin Sanata Bakışı ve Tezyini Sanatlarda Desen Çizme Tekniği”
Türkler Ansiklopedisi, Ankara 2002, XII, 308-315.
- Bodur, Fulya, *Türk Maden Sanatı*, İstanbul 1987.
- Büngül, N. R, “Edirne İşi” *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul 1939.
- Can, Yılmaz-Gün, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, İstanbul 2005.
- Cunhuriyetin 75. Yılında Van Ankara,
- Çakmak, Şakir, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500)* Ankara 2001.
- Çelebi, Evliya, *Seyahatname*, III-IV, İstanbul 1993.
- Demiriz, Yıldız, “Bilecik’ de Orhan Gazi İmareti’ nin Bugünkü Durumu ve Süslemesi Hakkında Notlar”, *Vakıflar Dergisi*, 21, İstanbul 1990, 166-172.
- *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul 2000.
-, *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*, İstanbul 2005.
-, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)* İstanbul 1979.
- Derman, Çiçek, “Türk Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, *Türkler Ansiklopedisi*, XII, Ankara 2002, 289-315.
- Erginsoy, Ülker, “Maden Sanat”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1997, 1138-1147.
-, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçukluların sonuna kadar)*, İstanbul 1978.
- Eruz, Fulya, *Konuşan Maden*, İstanbul 1993.

- Gürdal, E. “‘Taş’” mad. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1997, 1749-1750.
- Güney K.Zeynep, Güney A.Nihan, *Osmanlı Süsleme Sanatı*, Ankara 2001.
- Hatipoğlu, Oktay, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezini*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.
- İrteş, Semih, “‘Kasımpaşa-Piyalepaşa Camiiindeki Ahşap Üstü Kalem İşleri’”, *Vakıflar Dergisi*, 21, İstanbul 1990, 173-182.
- Karadaş, Celalattin, *Müzehip Muhsin Demironat’ın Hayatı, Sanat Eserleri Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007.
- Kurfeyz, Nilüfer, *Tezhip*, İstanbul 2003.
- Mülayim, Selçuk, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı*, Ankara 1982.
- Özbek, Yıldırım, “‘Alçı Süsleme’” *Türkler Ansiklopedisi*, VII, Ankara 2002, 904-908.
- Ödekan, Ayla, “‘Alçı’”, Mad. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1997, 56-58.
-, “‘Edirnekâri’”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1997, 502-503.
- “‘Kalem İşi-Kalemkâri’” *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1997, 502-503.
-, “‘Malakâri’”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1997, 1156-1157.
- Öney, Gönül, *Beylikler Sanatı XIV-XV Yüzyıl*, Ankara 1989.
-, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara, 1978.
- Özbek, Yıldırım, “‘Kalem İşi Süsleme’”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, VII, 902-908.
-, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, Ankara 2002.
- Özcan, Yılmaz, “‘Türk Tezhip Sanatı’”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XII, 300-307.
- Özkeçeci, İlhan- Özkeçeci, Ş.Bilge, *Türk Sanatında Tezhip*, İstanbul 2007.
- Özkeçeci, İlhan, *Türk Sanatında Kompozisyon*, İstanbul 2005.
- Pischel, Gina “‘Maden Sanatı’”, *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*, IV, 1981, 777-780.
- Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959.
-, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara 1982.
- Sözen, Metin, *Geleneksel Türk El Sanatları*, İstanbul 1998.

Talay, Aydın, *Bizim Eller Van*, İstanbul 1988.

Timuçin, Serap, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Taş Üzerinde Bitkisel Bezeme*, Erzurum 1988.

Top, Mehmet, “ Savunma Hatlarından Yaşam Alanlarına Kaleler”, *19. Kaleli Kentler Sempozyumu 8-11 Ekim 2009*, Bursa 2010, 190-212.

....., *Hoşap’ taki Mahmudi Beylerine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1998.

Türkoğlu, Salih, *Van Gölü Çevresinden*, Van 1999.

....., *Van Gölü Rüzgarı*, Van 2002.

Uluçam, Abdülislam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I. Van*, Ankara 2000.

Ülgen, Ali Saim, “Hoşap (Mahmudi) Kalesi”, *İ.F.D*, 2, Ankara 1953, 83-88.

Ülgen, Aygün, “ Osmanlılarda Geleneksel Sanatlar” *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1993.

Van 2006, *Kültür ve Turizm Envanteri I. Tarihsel Değerler*, İstanbul 2006.

Van İl Yıllığı 1967, Ankara, 1968.

Van Turizm Envanteri, 1983.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Songül TAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Muradiye / 02.05.1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Selçuk Ünv. Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	2010-2011 Hoşap Kalesi Kazısı 2011 Eski Ahlat Şehri Kazıları
İletişim	
E-Posta Adresi	Songultas65@hotmail.com
Tarih	